

PETELEI ISTVÁN NOVELLÁI ÉS A KÁNONKÉPZÉS

CANONIZATION AND BOOKS – ISTVAN PETELEI'S SHORT STORIES IN THE 20TH CENTURY

Bárdos Dóra¹

¹ Irodalomtudományi Doktori Iskola, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, Magyarország

---

Kulcsszavak:

Petelei István
novella
kánon

Keywords:

Petelei István
short story
canon

Cikktörténet:

Beérkezett: 2017. szeptember 18
Átdolgozva: 2017. szeptember 29
Elfogadva: 2017. október 27.

Összefoglalás

Petelei István az előző századforduló magyar irodalmának novellistája. Készülő doktori dolgozatomban könyv formában megjelent elbeszéléseivel foglalkozom. Tanulmányom a legismertebb, legtöbbet közölt Petelei-novellák kánonjának kialakulását mutatja be, kitekintéssel arra, mennyire ismerik a jelen olvasói a szerző munkásságát.

Abstract

Petelei István was an original actor of the Hungarian literature at the 19th century. In my PhD dissertation I currently work on I examine his short stories released in book form. The theme of my essay is his well-known short stories which determine his place in the literary canon.

---

1. Bevezetés

Szépirodalmi kánon, a magyar irodalom nemzeti minimuma, kanonizált és újrafelfedezett szerzők – megannyi fogalom, amely újra és újra előkerül az erdélyi novellista, Petelei István műveinek recepciótörténetében. Vitathatatlan, hogy elbeszélői munkássága „*maradandó érték*”, amely fogalmat Szegedy-Maszák Mihály alapvető kritériumnak tartja mindenfajta kánonképződés esetén.¹ Am szintén vitathatatlan, hogy – függetlenül az állítás valóságtartalmától – Petelei helyzetét a magyar irodalomtudomány rendszeresen a kánon szélén, peremén határozza meg, immár több mint száz éve.² Ő az „ismeretlen író”, akivel kapcsolatban újra és újra felmerül a kérdés: olvashatóak-e, adnak-e olvasatot a szövegei napjainkban.

Tanulmányom főcímét részben Z. Kovács Zoltántól kölcsönöztem, aki a Petelei-recepciótörténetben megkerülhetetlen tanulmányában az olvashatóság fogalmát „*a magyar irodalomtörténeti hagyomány és a kortárs irodalomelmélet közti kapcsolat megteremtettségének lehetőségére*” használja, azt kutatva, miért sodródhatott Petelei a korábbi irodalomtörténeti kánonok peremére, s hogyan lehetséges újraértelmezni helyzetét és szerepét.³ Petelei újraolvasását a történelembe helyezés, a társadalomtörténeti értelmezés és az etikai kritika segítségével tartja elképzelhetőnek.⁴ Bár úgy vélem, Petelei nemcsak így olvasható (újra)⁵, a fenti töprengés

---

¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kánon mibenléte: remekmű és fejlődéstörténet = Kánon és kanonizáció: Tanulmányok az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, Finnország, 2001) kánon-szimposiumjának az anyagából*, szerk. DOBOS István, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Debrecen, Csokonai, 2003, 10.

² Z. KOVÁCS Zoltán, *Mindennapiság, narráció, irodalomtörténeti olvasat: Petelei István novellisztikájának olvashatósága*, ItK, 111(2007), 54-75, idézet: 54.

³ *Uo.*, 54.

⁴ *Uo.*, 75.

⁵ Lásd erről pl. a szintén *Az élet* kötetben szereplő *Őszi éjszaka* kapcsán Eisemann György tanulmányát: EISEMANN György, *Tér és nyelv, látvány és emlékezet a modern magyar novellában*, Irodalomismeret, 2013/2, 5-17.

mindenképpen rávilágít arra, hogy a Petelei-novellák huszadik-huszonegyedik századi olvashatóságának (és mint kitűnik majd, talán olvasottságának is) egyik kulcsa lehet a történetek átélhetősége, s az azonosulásra alkalmas, érdekes szereplőtípusok és lélektani típusok bennük történő ábrázolása.

Épp ezért fontos lehet áttekinteni, melyek azok az elbeszélések, amelyek generációk Petelei képét alakították/alakíthatták és formálták/formálhatták. Vagyis: sorra venni, Petelei mely írásai láttak napvilágot az író halála óta eltelt több mint egy évszázadban kötetben és antológiákban, s váltak így rendszeresen hozzáférhetővé az olvasók számára. Hiszen – ahogyan Hansági Ágnes megfogalmazta –: *“Egy adott szerző esetében (...) azok a szövegek, amelyekre a hagyományápolás (szöveggondozás, különféle újrakiadások, újraértelmezések (...)) tudatos és koordinált tevékenysége irányul, hasonlóképpen viszonylagos állandósággal körülhatárolható korpuszt képeznek.”*⁶ Petelei esete ráadásul különösen érdekes: ő maga ugyanis elbeszéléseinek csak egy részét jelentette meg szerzői köteteiben, munkássága nagyobbik felét, csak sajtóközlésben megjelent írásait a könyvbe foglalásra alkalmatlannak találta. Ám a kánonban jelenleg elfoglalt helyét egyáltalán nem eredeti, szerzői összeállítású könyvei, azok novellatartalma, hanem olyan posztumusz megszerkesztett novelláskötetei határozták és határozzák meg, amelyek szerkesztői Petelei fenti nézőpontját egy pillanatra sem igyekeztek magukévá tenni – s így a kánon tradicionális alapműveivé sok esetben könyvbe soha korábban nem foglalt, vagy épp első ízben is már posztumusz közölt írásokat tettek meg. E folyamatot szeretném bemutatni a következőkben.

2. A Petelei-novellák hétköznapi és ünnepi közegei

Ahhoz, hogy meghatározható legyen azon Petelei-művek listája, amelyek a szerzői kánon kulcsnovelláinak tekinthetők, röviden meg kell magyaráznom, miért érzem indokoltnak a szerzői kötetben megjelent és az egyéb Petelei-elbeszélések avultnak tűnő megkülönböztetését. Eddig megjelent tanulmányaimban az írónak csak és kizárólag a hét (nyolc) szerzői kötetében kiadott nyolcvanhét elbeszéléssel foglalkoztam és csak ezekkel kapcsolatban tettem megállapításokat: három okból.

Az első, hogy míg ez a korpusz teljességgel intakt és lezárt, a további művek figyelembe vételénél szembe kellene nézni azzal a nehezen megválaszolható kérdéssel, mi is az a Petelei-novella, majd pedig egyértelmű kizárólagossággal válaszolni rá. Ez azonban az eddigi Petelei-irodalomban még nem történt meg.⁷ A műfajok egyértelmű meghatározásának problémájához szorosan kapcsolható a második ok: hogy a műfajok egy-egy szövegre való alkalmazása is kétséges nem egy esetben. Petelei legtöbb kutatója nem mulasztotta el hangsúlyozni a műfajok átjárhatóságát (vagyis, hogy az író gyakran először tárcaformában írt meg valamit, amiből később, néha csekély átdolgozással, novella lett), de az is egyértelmű, hogy sokszor maguk a szövegkiadók és irodalomtörténészek sem tekintik azonos műfajúnak az egyes írásokat.⁸

⁶ HANSÁGI Ágnes, *A kánon egyszólamúsítása – A Jókai-precedens és a magyar romantika kánonja az ezredfordulón = Kánon és kanonizáció, i. m., 87.*

⁷ Tulajdonképpen nem is volt törekvés, hiszen a kutatók általános elképzeléseiket mindig csak egy-két konkrét novella elemzésével, értelmezésével bizonyították, így azt a kérdést, mitől is novella és mitől egyféleképpen novella a három olyan, teljességgel különböző hangvételű, szerkesztésű, keletkezési körülményű és terjedelmű írás, mint mondjuk az *Árva Lotti*, *A nagyapó* és *Az én szomszédom*, nem kellett feltenniük. A vonatkozó tanulmányok: NYILASY Balázs, *Az Árva Lotti és a Petelei István-i impassibilité*, Hítel, 2016/4, 92-101, Z. KOVÁCS, *i. m.*, 54-75, POZSVAI Györgyi, *Éjjeli őrjáraton*, Palócföld, 2002/1, 39-54. A fentiek miatt a kritikai, filológiai szempont, melyet Török Zsuzsa érvényesített az általa elkészített kritikai kiadás III-IV. kötetében, amely a szerzői kötetekbe nem rendezett Petelei-novellák gyűjteménye, a szerzői névhasználat lett. TÖRÖK Zsuzsa, *A kiadásról = PETELEI István Összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. T. Zs., Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16), 769.

⁸ *A rajz, kép, történet, elbeszélés, novella, tárca, karcolat* műfajmegnevezések sokszor egymással vitázó definícióit alkalmazza az életműre: BISZTRAY Gyula, *Petelei István = PETELEI István, Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. B. Gy., Bp., Szépirodalmi, 1955, 15, SZENTIMREI Jenő, *Petelei István = PETELEI István, A fülemüle*, bev. Sz. J., Bp., Új Idők, 1943, 17, POZSVAI Györgyi, *Jegyzetek = PETELEI István, Őszi éjszaka*, vál. P. Gy., Bp., Anonymus, 2002, 261, KOZMA Dezső, *Egy erdélyi novellista: Petelei István*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969, 62, 21-24, KÉRI József, *Petelei*

E két dolog pedig tovább vezet a harmadik okhoz. Ez Petelei munkamódszere, vagyis az a közismert tény, hogy az író elképesztő műgonddal, hihetetlenül aprólékosan, folyamatos, önreflexív át- és újírások sorozatával, s – az utókor számára nem egyszer – teljességgel megalapozatlannak tűnő kritikus szemlélettel fejlesztette ki életművének azt a szeletét, amelyet végül könyvfedelek közé kötni engedett.⁹ Szentimrei Jenő 1943-ban még szükségesnek tartotta kiemelni eme írói módszerrel kapcsolatban, hogy Petelei betoldásai – amennyiben értékítéletet kellene és lehetne mondani szövegváltozatai felett – “helyesek” és valóban jobbá teszik az elkészülő művet, Bisztray Gyula azonban, aki a Petelei-életművet alapvetően a családtörténet, a genealógia, és a kiadandó levelezés feldolgozása felől közelítette meg, 1955-től már egyszer s mindenkorra, minden szempontból egyenlőségjelet tett a szerzői kötetekben megjelent írások, illetve a posztumusz megjelent írások és a kéziratanyagban fellelhetők között. Ennek jegyében állította össze saját, meghatározó válogatáskötetét is, s ezzel mintát adott minden későbbi válogatónak, mintegy sugallva, az utókor dolga éppen az, hogy a szerzői kötetekbe rendezett írások mellett megismertesse az olvasóközönséggel a Petelei által érthetetlenül mellőzötteket is, amelyek, mivel ismeretlenek, – akár – érdekesebbek és jobbak is, mint a kötetben kiadottak.¹⁰ Ehhez kapcsolódott azután egyfajta életrajzi toposz, miszerint Petelei depressziós lévén nyilvánvalóan nem is tudta megítélni, hogy mely művei készek az olvasóközönség elé bocsátásra és melyek nem.¹¹

A Petelei-szövegeket megjelentető szerkesztők tehát kezdettől fogva nem tesznek különbséget a „szerzői kötetbeli” és „nem szerzői kötetbeli” írások között, ahogyan a szakma novellaelemzése sem hasznosította még ezt a nézőpontot. Tehát nem áll rendelkezésre olyan mérce, amelynek a segítségével egymás mellé állíthatók volnának a többféle módon az írói kézből kiadott, változó szövegű, át- meg átdolgozott, de kötetbe be nem került sajtóközlések, a Petelei által késznek egyáltalán nem ítélt, mert folyóiratba, kötetbe soha be nem válogatott kiadatlan írások – illetve a szerzői kötetek alakulásában az író által egyértelműen, egyszer s mindenkorra lezárt nyolcvanhét novellája. Ez a megkülönböztetés – hangsúlyozom – semmiféleképpen sem értékítéletet jelent: egyértelmű, hogy a hátrahagyott kiadatlan Petelei-korpusz számos mesterművet tartalmaz.

Viszont, úgy vélem, ideje a Petelei-féle írástechnikának ezt az aspektusát is figyelembe venni, s írásaihoz abból a szempontból is közelíteni, hogy ő mit tartott azok közül késznek és művészi szempontból kötetben közölhetőnek. Ez a munkamódszer¹² ugyanis alapvetően elhatárolja a szerzői kötetek írásait a többi fennmaradt novellaszövegtől. A szerzői kötetek novellái egyértelműen megfelelnek a Petelei-novella definíciójának, mivel önmagukat határozzák meg. Persze kérdés lehet, hogy a szerzői kötetek elbeszélései valóban lezártabbaknak és a szerzői szándék szempontjából véglegesebbeknek tekinthetők-e a többinél, illetve hogy a szerzői szándéknak kell-e bármilyen jelentőséget tulajdonítani.

Török Zsuzsa könyvében Jan Assmann emlékezetelméletének kategóriát hívja segítségül, s így tesz különbséget a sajtó közegében megjelenő és a kötetbe foglalt szövegváltozatok között azok fogadtatásával, elfogadásával, sőt, esetleges feledésbe merülésével (lásd Petelei ismeretlensége) kapcsolatban. Felhívja a figyelmet, hogy Petelei kötetének szerkesztésekor nem jellemző a kronologikus rend (ami a sajtómegjelenés időben való lehorgonyozottságával, a folyóiratban közölt novelláknak a mába, a napi lapszám kontextusába tartozásával teljesen ellentétes), s ritka a közeg szerinti válogatási tendencia is (vagyis a szerzői kötetek kialakításakor a folyóiratbeli megjelenés helye sem volt irányadó). Kötetbe szerkesztéskor eltűnik a szövegek aktualitása, sőt, a konkrét

István = PETELEI István, *Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. K. J., Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok), 8.

⁹ Erről többek között: BISZTRAY, *i. m.*, 8, 36, KÉRI, *i. m.*, 20-21, SZENTIMREI, *i. m.*, 21, 18-19.

¹⁰ Tette ezt természetesen a teljes életmű bemutatásának igényével, igen helyesen, a minta azonban, amelyet adott, máig ható.

¹¹ Jó összefoglalását adja e gondolkodásmódnak, Urbán László előszava saját Petelei-válogatásához. URBÁN László, *Előszó és kitekintés* = PETELEI István, *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. U. L., Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013, 5-19. A gondolkodásmód ellentmondásosságát mutatja, hogy számos, a szerzői kötetbe egykor felvett írás azóta (a kritikai kiadást kivéve) egyetlen egyszer sem látott újra napvilágot, vagyis legalább ugyanolyan ismeretlen, értékes és „jó” (lehet), mint bármely csak a sajtóban közölt mű.

¹² Részletesen bemutat egy ilyen „átalakulás-történetet” Török Zsuzsa a *Keresztek*-kötet egyik novellája, a *Klasszi* kapcsán: TÖRÖK ZSUZSA, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, Bp., Ráció, 2011, 38-50.

referenciák is – átírássá kerülve – általánosabbá válnak. A narrátor és az olvasó közössége élesen szétválik, a térbeli azonosíthatóság helyét pedig egy novellabeli, fiktív tér veszi át. Elmondható, hogy ezzel megteremtődik az irodalom egy hétköznapi (sajtó) és egy ünnepnap (könyv) közegének a modellje. Míg az előbbiben kiépül egy átmeneti, aktuális kapcsolat az irodalmilag akár képzetlen olvasóközönség és a szerző közt, az utóbbi teszi valódi szépirodalommá, megőrzendő és megőrizhető szövegekké a sajtóközegben feltűnt, majd kötetbe került írásokat.¹³

Ezt a gondolatmenetet tovább folytatva elmondható, hogy a szerzői kötetek novellái az irodalom ünnepnap közegében léteznek. Közeghez tartozásuk, szépirodalmiságuk nem kétséges. Egymáshoz kapcsolódnak szorosan vagy lazán, és tematikai, poétikai vagy más módon utalnak is egymásra. Ezzel szemben a Petelei halála után kötetbe foglalt, az 1912-es gyűjteményben vagy más, későbbi, szerkesztett válogatásokban napvilágot látó írások ki vannak ugyan ragadva a hétköznapi (sajtó)közegtől, de tulajdonképpen annyi és olyan új, átmeneti ünnepnap közegük jön létre, ahány válogatáskötetbe beillesztik őket. Nincs végleges műfajuk, helyük, még végleges szövegük sem (gondolok itt a szerkesztői-közreadói belejavításokra). Helyzetük és státuszuk épp ezért mindig kétséges.¹⁴ Az, hogy egy-egy posztumusz kiadott-kiolvasott-közölt Petelei-szöveget sokáig probléma nélkülnek tűnhetett a szerzői novellák közé, azok „ünnepnap közegébe” beilleszteni. elsősorban Bisztray Gyula hagyományteremtő szerkesztői gyakorlatának volt köszönhető, aki hangsúlyos és merész alakításokat alkalmazott szinte mindegyik posztumusz általa kiadott íráson, melyek azután antológiáról antológiára vándoroltak és öröklődtek, s ebben az új, de nem Peteleitől eredő formájukban legalább annyira „befejezettek” hatottak, mint a szerzői kötetek írásai. Ám ha eltávolítjuk róluk a modern szerkesztői kéz nyomait, kérdések sokasága merül fel a szövegükkel kapcsolatban.¹⁵

Bár nyilvánvalóan nem hétköznapi és ünnepnap közegben gondolkodott, igazolható, hogy Petelei számára is létezett az a megkülönböztetés, amelyet a korábbiakban körvonalaztam. Jakab Ödön írói munkásságával kapcsolatban ugyanis így fogalmaz egy helyütt: „*Ott van a te helyed, Ödön (a Budapesti Szemlében) – ott, nem a kérészéletű Fővárosi Lapokban, vagy pláne a Pesti Hírlap mellékletében. Keveset termelsz – de utánajársz, s mindig van magja, amit mondsz. Napilapban átfut rajta az olvasó szeme. A lelkéig nem is ér a gondolat, melyen te vajúdtál. Nincs ideje reá.*”¹⁶ Az idézetből jól látható, hogy Petelei kétféle olvasási, befogadási módot különböztet meg, a sietőset, a folyóirat-lapozgatót és az igényeset, azt, amely a lélekig engedi a gondolatot. S teszi ezt kétféle laptípusról írva: egyértelmű tehát, hogy számára ennél egy lépcsővel feljebb kellett állnia a könyvolvasó magatartásnak. Ezt bizonyítja az alábbi levéldézet: „*De nem merek belemenni a szerződésbe. Egy év alatt, ha meg is írnám, de nem vagyok bizonyos abban, hogy mindenik elbeszélés olyan lenne, amit én szívesen adnék kötetnek. Egyik tán silányabb lenne, amelyik tán elcsúszik az újságban, de elkésérítene, ha kötetben látnám. (...) Mindenik elbeszélést, amit egy év alatt megírnék, nem adom kötetbe. Itt a fiókomban van vagy 30-40 megjelent elbeszélésem. (...) De mindegyiket nem szeretném kötetben.*”¹⁷ E szavak alapján egyértelmű, hogy Petelei élesen elkülöníti a könyvbe, kötetbe való és a „csak” újságba való mű minőségét, befejezettségét. A könyvet olvasók kedvéért viszont érdemes utánajárni annak, amit a szerző mond, érdemes – Petelei szavaival – „vajúdni a gondolon”, érdemes keveset, de minőségit „termelni”: vagyis érdemes pontosan úgy írni, ahogy Petelei tette, s az alkotói folyamat végén pontosan úgy felemelni az irodalom

¹³ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközége, i. m.*, 51, 55-57.

¹⁴ Lásd erről: SZILI József, *A szétértelmező közösségek legitimálása = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001, 23. Bár természetesen megfontolandó a kérdés, milyen új közegbe helyezi a novellákat a 2007-2014-es kritikai kiadás. Egy vastkos, kritikai jegyzetekkel ellátott, négykötetes szöveggyűjtemény ugyanis semmiképpen nem hétköznapi, de nem is hagyományos ünnepi közegnek tekintendő. Kevesekhez jut el, viszont egy minden eddiginél örökebb rendbe helyez(het)i egymás mellé a szerzői és nem szerzői kötetek írásait.

¹⁵ Ahogyan a Gyalui Farkas által átsimított 1912-es *Elbeszélések* szövegeivel kapcsolatban is. Mindkét szerkesztő módszere volt például a novellák átkeresztelése: sem az 1912-es kötetben, sem a *Lobbanás az alkonyatban* válogatásban nem a Petelei által adott címen jelent meg számos elbeszélés, majd így, az új címen kanonizálódott.

¹⁶ *Petelei István Jakab Ödönnek*, 1881. január 9. = *Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980, 87-88.

¹⁷ *Petelei István Nagy Miklósnak*, 1902. október 29. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 216.

sajtóközegéből egy ünnepibb közegbe az egyes szövegeket, ahogyan az a szerzői kötetekben történt. Írásai későbbi kiadásában pedig ez természetesen nem történt, nem történhetett meg.

Török Zsuzsa egy helyütt felveti a 19. századi irodalom vizsgálhatóságával kapcsolatban a szempontot: „a 19. század irodalmáról való tudásunk hézagainak egyik oka az lehet, hogy a vizsgálatok többnyire a kötetben megjelent, illetve a nevesebb irodalmi lapokban közlésre került munkákra terjed (sic!) csak ki.”¹⁸ Ebben valószínűleg igaza van, gondolatát azonban azért idéztem, mert egy hasonló felületesség jellemezheti a Petelei-recepciót is. Erről az mondható el: „a Petelei novellisztikájáról való tudásunk hézagainak egyik oka az lehet, hogy a vizsgálatok többsége többnyire csak a válogatáskötetekben megjelent munkákra terjed ki”. Azaz tulajdonképpen teljességgel figyelmen kívül hagyják a szerzői válogatás és kötet-összeállítás szempontjait, teljesen azonosan kezelik a posztumusz kiadott, szöveganyagában Petelei által be nem fejezettnek tekintendő, csak a mindenkorai szerkesztők által készre formált novellákat és a szerzői kötetek elbeszéléseit.

3. A posztumusz Petelei-korpusz kötetei

Épp ezért fontos azzal foglalkozni, mely Petelei-novellák élveztek elsőséget a válogatásokban, melyek azok, amelyeket ismerhet a Peteleit egyébként ismeretlenként számon tartó magyar olvasóközönség. Petelei István életében összesen (legalább¹⁹) 224 novellát írt. Ezek közül 87 szerzői kötetben is megjelent, 117 csak különböző sajtóközlésekben látott napvilágot, 20 pedig (1 vitatott megjelenésű elbeszélés, 11 teljes novella és 8 novellatöredék) csak kéziratban maradt fenn. Harmincéves pályáján (1878-1909) utolsó, 1905-ös elbeszéléskötete volt az egyetlen, amely olyan nagy sikert aratott, hogy a kétkötetes kiadást 1908-ban, még a szerző életében, de valójában már pályája lezárulta után megismételték egy egykötetes, vastkos, második változatban (*Az élet*, 1908²⁰), amely anyagában azonban teljesen azonos volt az elsővel.²¹

Két évvel Petelei halála után az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából Gyalui Farkas szerkesztett egy kétkötetes válogatást a hátrahagyott írásokból (*Elbeszélések*, 1912²²). Ebbe hatvanöt olyan elbeszélést vettek fel, amely folyóiratban már megjelent, de kötetben még sohasem. A gyűjtemény nem kronológiai sorrendben tartalmazta a novellákat (az első kötet például a folyóiratban 1906-ban megjelent *Balogh Eszti elment...*-tel kezdődik, a második viszont az 1898-as *Leányharaggal* ér véget), s szerkesztője számos változtatást hajtott végre a szövegeken. Ezek közül a legszembeütőbb az új címek alkalmazása és a ciklusokba rendezés volt. Így lett például az 1888-ban folyóiratban közölt *Bimbófadakásból A gyermek*, az 1898-as *Éjjelből A gyámoltalan*, az 1899-es *Gát az utbannál Gát a lejtőn*, az 1901-ben megjelent *Czifra Katiból A csíkos szöttes*, az 1904-es *Az én utcámból* című írásból *Történet* (egy kétrészes, a szerkesztés által megalkotott ciklusban), az 1905-ös *Apró képből Annus levele* (holott ez korábban alcím volt), a szintén 1905-ös *Gyerekek karácsonyából* pedig *Az asztalos karácsonya*. Gyalui Farkas alázattal és mestere, barátja iránti tisztelettel nyúlt a szövegekhez, a fenti címváltoztatások utólag mégis jószerével érthetetlennek tűnnek. Az empatikus szerkesztést mutatja, hogy „Petelei-féle” címek születtek az új változatban is. A mai olvasónak azonban mégis nehéz megérteni, miért „jobb” cím a *Gát a lejtőn* a *Gát az utbannál* (főleg, hogy az újabb változat jóval közhelyesebb asszociációkat idéz fel a *lejtő* szóval, s akár egy elhivatott értelmezőt is megtéveszthet, ha azt a novellára érvényes kulcsszónak tekinti²³), vagy hogy

¹⁸ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 17.

¹⁹ Lásd a már bemutatott műfajmeghatározási bizonytalanságokat. Az adatsor a kritikai kiadás alapján készült.

²⁰ PETELEI István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Franklin, 1908² (Magyar Írók Aranykönyvtára, 25).

²¹ Az egykötetes-kétkötetes kiadás miatt gyakori a bizonytalanság afelől, akkor hány szerzői kötet is jelent meg az írónak. Szerepel a hét (ami címtétel alapján a helyes válasz) és a nyolc is: utóbbi azért megalapozott, mert *Az élet I. és II.* kötetét részben külön könyvként állította össze Petelei (lásd: KOZMA Dezső, *Egy erdélyi novellista*, i. m., 68-70.).

²² PETELEI István, *Elbeszélések*, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II.

²³ Egy 2001-es válogatáskötetnek egyébként a kötetcímét is ez az írás, ez az átigazított novellacím kölcsönözte. PETELEI István, *Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001.

miért tűnt szerencsésebbnek a teljesen semleges *Történet* kifejezés a Petelei korábbi ciklusára és kötetére visszautaló *Az én utcámból*-nál.

Szintén érdekes, hogy a posztumusz válogatásban megjelent a törekvés, hogy ahogyan Petelei ciklusokat alkalmazott saját, szerzői válogatásaiban, itt is legyenek ilyen kisebb egységek. Az első kötetben így lett *Az én utcámból* című ciklus *A Soros Béni történetéből* és a *Történetből* (korábbi címe *Az én utcámból*): annak ellenére, hogy a két írás pontosan fordított sorrendben jelent meg 1904-ben a *Pesti Naplóban*. A második kötetben pedig található egy kétrészes *Apró képek* (benne: *Az asztalos kölcsönt ad*, *Az öreg gazdák beszélgetnek*), egy négyrészes *Apró történetek* (benne a Peteleinél is összetartozó *A legnagyobb úr*, *A hős* és *A székely*, valamint az utólag hozzájuk kapcsolt *Az igézős*), s egy háromrészes *Udvari történetek* (*A Kaki esete*, *Tragédia*, *A gólyák*). Láthatóan tehát a szerkesztés igyekezett alkalmazkodni Petelei cikluskomponálásához.

Mégsem tette. Ennek bizonyítására elég egy példa. A második kötet két *Apró képekje* eredetileg a *Pesti Naplóban* jelent meg 1905. szeptember 10-én. Az *Annus levele* (eredeti címén *Apró kép*) ugyanott, október 1-én. Ennek ellenére fel sem merült, hogy a három azonos helyen megjelent, azonos terjedelmű, valószínűleg egyszerre beküldött *apró képet* egy ciklusban lehetne szerepeltetni: az *Annus levele* új címet kapott, s a könyv vége felé található, szemben a második kötetet másodikként nyitó „ciklussal”. Tehát tény, hogy még a Petelei iránt rendkívül nagy tisztelettel viseltető posztumusz szerkesztés is feljogosítva érezte magát, hogy – Petelei szerzői akaratát keresve, de – saját elképzeléseit érvényesítve rendezze a hátrahagyott életművet.²⁴ Mindez azért fontos, mert az *Elbeszélések* számos későbbi válogatás alapszövegévé változott, s első kötetközléseinek fentebb felsorolt és egyéb változtatásai ma is formálják Petelei-képünket, például – hogy csak egyet említsek – a később népszerű antológiadarabbá is váló *A csíkos szőttes* esetében (amely Petelei számára már címében is csak *Czifra Kati* volt, sőt, e címen kétszer is megjelent még életében).

Az 1912-es kötet után hosszabb csend következett. Megkezdődött Petelei látszólagos elfelejtése: a világháború után már nem volt jelen sem a folyóiratok hasábjain, sem a könyvkiadásban. Megjegyzendő azonban – ahogy arra Alexa Károly is felhívta a figyelmet²⁵ –, hogy már halála után, igaz, még az első világháború alatt, Petelei is bekerült az „élő” magyar irodalom „divatos” gyűjteményébe, az *Érdekes Újság Dekameronjába* (a *Parasztszegyennel*).

Mindenesetre a kánonteremtő válogatáskötetek sorában az elsőnek a Szentimrei Jenő szerkesztette, bevezette 1943-as gyűjtemény tekinthető.²⁶ Ez a munka Budapesten jelent meg, s nem titkolt szándéka volt (újra) megismertetni Petelei munkásságát a magyar olvasóközönsséggel, s az anyaországgal ismét egyesült erdélyivel is. E törekvésnek már korábban, Romániában volt egy előzménye, a népművelés céljával szerkesztett, nevezetes Hasznos Könyvtár sorozatban ugyanis még 1937-ben napvilágot látott egy Petelei-novellafüzet, *A csíkos szőttes* hét elbeszéléssel, Szentimrei bevezetésével. Ez a kis kötet azonban egyszerűen az 1912-es *Elbeszélések* nyomán készült, szerzői kötetekben szereplő novellák pedig egyáltalán nem szerepeltek benne.²⁷ Ahogyan az 1943-as gyűjtemény Szentimrei által írt bevezetőjéből is kiténik, reprezentatív elbeszéléskötetének összeállításakor kettős célja volt, két problémakör foglalkoztatta. Az első: mit is jelent valójában az „erdélyi író” kifejezés, mit jelenthet túl Trianonon, s mennyiben alkalmazható Peteleire, „a mai erdélyi író egyenesági felmenőjére”²⁸? Válogatásában érdekes módon csak és kizárólag Petelei szerzői kötetéhez nyúlt: tizenkét novellát közölt, élükön a címadó kisregény-elbeszéléssel, *A fülemülével* (amelynek Peteleinél még *A fülemile* a címalakja). A további tizenegy elbeszélés közül nyolc a *Jettiből*, három a *Vidéki emberekből* származott. Mindmáig ez az egyetlen olyan Petelei-elbeszélés-gyűjtemény, amely száz százalékban, kizárólagosan az egykor általa személyesen kötetbe rendezett írásokkal mutatja be az író. Ráadásul nem is akármilyenekkel:

²⁴ Nem véletlen, hogy a kritikai kiadás e szövegek esetében visszatért a folyóiratközlések szövegéhez és adataihoz és nem vette figyelembe az *Elbeszélések* változásait.

²⁵ ALEXA Károly, *Petelei István = Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom*, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20), 405.

²⁶ PETELEI István, *A fülemüle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943.

²⁷ PETELEI István, *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár).

²⁸ SZENTIMREI Jenő, *Petelei István = PETELEI István, A fülemüle, i. m.*, 1943, 7.

Szentimrei ugyanis gyakorlatilag újraközölte kötetében a *Jettit*, igaz, a címadó elbeszélést kivéve. Ez azért tűnhet fontosnak, mert első megjelenésekor ez a kötet nem aratott igazi, nagy kritikai sikert. Dicséretnek mellett értékelői szóvá tették a történetek erős melankóliáját, sőt, nehézkességét, az író egy-egy témába való „begubózottságát”.²⁹ Szentimrei választása mégis ezekre a jellegzetes elbeszélésekre esett. Különösen érdekes ez annak tudatában, hogy a *Jetti* a későbbiekben is rendre elkerülte a válogatók szemsugarát: az 1912-2014 között megjelent tizenhárom novellagyűjtemény közül hétbe egyáltalán nem is kerültek bele a *Jettiből* származó írások, s számuk a többi válogatásban is alacsony: egy, kettő vagy három.

Ez is mutatja, hogy ami a tényleges Petelei-kánon előállítását illeti, abban végül nem Szentimreinek, hanem az író életét is kutató, a családtagokkal kapcsolatban álló, nagy tudású Bisztray Gyulának lett alapvető szerepe. 1955-ben szerkesztett vaskos elbeszélés-gyűjteménye, a *Lobbanás az alkonyatban*³⁰ vállaltan hiányt akart pótolni, s alapkérdésévé tette Petelei újralfelfedeztetését. Még „születésének centenáriumán sem emlékeztek meg róla”, panaszolta fel az előszó az íróval kapcsolatos mulasztást. Alapos, mégis sűrű szövegű életrajz³¹ után Bisztray erős vonásokkal rajzolta meg Petelei írói arcképét, hangsúlyozva újíto szemléletét, könyve fő célját pedig így határozta meg: „Szeretnők, ha legalább most, közel félszázaddal halála után, Petelei István visszatérne az irodalomtörténetből az irodalmi életbe, (...) meg is érdemelné, hogy állandó helyet kapjon az irodalmi köztudatban és az olvasók szívében.”³² A fentiekből jól kitűnik, hogy Bisztray hiánypótlónak szánt válogatásával az irodalom addig hiányzó Petelei-képét, Petelei-kánonját kívánta megteremteni. Nyilvánvalóan ezért adott teljes kötetbibliográfiát és remek jegyzetszótárt is könyve végén, továbbá a kötet anyagát, a benne található harmincnégy írást úgy válogatta össze, hogy Petelei szinte összes szerzői kötetéből kerüljenek közé novellák, szerepeljen merítés az *Elbeszélésekből*, de olyan novellák is olvashatók legyenek, amelyek csak folyóiratban vagy még ott sem jelentek meg eddig.

Könyvének ötvennyolc százaléka, huszonkét írás került be a szerzői kötetekből. Ezek közül érdekes módon előnyben részesítette a *Vidéki embereket*, melynek tizenkét eredeti írásából hetet is felvett a saját könyvébe, kifejezetten hanyagolta viszont *Az élet* két kötetét, amely harminckét írást számlál, ezek közül viszont csak ötöt emelt be a válogatásába. A többi szerzői kötetből két-négy novellát vett át, az 1886-os, második, *Az én utczám* kötet viszont teljességgel kimaradt, egy tucat írása közül egyetlen egy sem került át a gyűjteményes kötetbe. Ez két szempontból érdekes: egyrészt azért, mert a Bisztray-féle gyűjtemény mintaadóvá vált a későbbiekben, s épp ezért számos más novellaválogatás is figyelmen kívül hagyta *Az én utczám* anyagát (a később megjelent kilencből csak ötben vannak novellák belőle, s akkor is csak egy vagy kettő). Másrészt ez a kötet volt Petelei első olyan szerzői gyűjteménye, amelyben belső ciklust alkalmazott (*Szomszédaim*, 7 rövid elbeszélés). Bisztray azonban láthatóan nem foglalkozott kiemelten a ciklusokkal: szerkesztésébe például bekerült a *Csifó fráter* és a *lova* című írás *Az élet I.* kötet *Apró képek* ciklusából, ám még a ciklus címét sem jelezte vele kapcsolatban, s az abba tartozó további nyolc novella közlésétől is teljességgel eltekintett.

Ezzel ez a novella például teljességgel új kontextusba került. Míg a szerzői szemszögből egy bonyolult módon kialakított, kötetbeli ciklus élén találta meg a végleges helyét, Bisztray Gyula azzal, hogy elválasztotta összes novellatársától (egyúttal örökre a párnovellájától, a *Honvagy / Akinek van valakije*-től is), teljesen új közegbe helyezte. Részben a „lovas” téma, részben a novella kiváló megszerkesztettsége miatt később sokat újraközölt válogatásdarab lett, három további Petelei-novelláskötetbe és két antológiába is bekerült az évek során (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955, *A kakukkos óra*, 1969, *Válogatott novellák*, 2014, illetve *Lóköttők*, 1996, *Patkócsattogás*, 2002). Így

²⁹ TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek* = PIÖN, I-II, 610-612.

³⁰ PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955.

³¹ Bisztray korábban még monografikus életrajzot tervezett Peteleiről, amely azonban sohasem készült el. BISZTRAY Gyula, *Petelei István családja*, Bp., Egyetemi Nyomda, Bp., 1949, 12.

³² BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 38.

azonban teljességgel új értelmezési teret, közeget nyert, amelyben nem egy kis vagy nagy ciklus darabjaként, hanem önmagában történ(het)tek meg értelmezési kísérletei.³³

Bisztray könyvében másféle hagyományokat is teremtett. Felvett ugyanis öt, korábban még soha kötetben meg nem jelent elbeszélést, továbbá három írást, amely csak kéziratban maradt fenn, folyóiratban soha nem szerepelt. Kiváló érzéssel választotta ki őket: *A Csulakok* például két későbbi, meghatározó válogatáskötetnek is darabja lett (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955, *A kakukkos óra*, 1969, *Őszi éjszaka*, 2002), s 2002-es kötetbe szerkesztője, Pozsvai Györgyi elemző tanulmányt is szentelt neki.³⁴

A három kéziratból közölt mű a Bisztray által jelentős átszerkesztésekkel és kihagyásokkal közzétett *Mezőségi út* volt, továbbá *A jutalom* és a *Szőcs Klári története*. E két írással kapcsolatban megjegyzendő, hogy ilyen formában Petelei nem írta meg őket. Az utóbbi elbeszélés eredetileg a *Leánysors* címet viselte, kéziratban maradt fenn Petelei (téves) rájegyzésével, hogy 1898-ban napvilágot látott a *Vasárnapi Újságban*. Valójában – nem tudni, miért – végül kiadatlan maradt, így először Bisztray Gyula közölte: átkeresztelve, *Szőcs Klári története* címen, amellyel általános félreértés okozója lett. A cím ugyanis így nagyon hasonló a Petelei-féle *A Nagy Lidi ura* vagy *A Soros Béni története* címadáshoz, holott a főszereplő Klárikának a szőcs nem a vezetékneve, hanem édesapjának a foglalkozása. Bisztray a szövegben is hozott olyan szerkesztői döntéseket (pl. a bekezdéshasználatban, a *Kis-Kiss* névhasználat eltéréseiben, vagy olyan nyelvjárási alakok „kijavításában”, mint a *csicsonkásztunk* – Petelei, *csicsonkásztunk* – Bisztray), amelyek végül egy, a Petelei-kézirattól jelentősen eltérő változatot hoztak létre a szövegből.³⁵ A novella azután így hagyományozódott tovább *A kakukkos óra* (1969) című gyűjteménybe is.

Sokkal nagyobb jelentőségű azonban *A jutalom* című novella esete. Ez egy cím nélküli kéziratból került be a kötetbe, amelynek lapjai később Bisztray Gyula hagyatékából jutottak az OSZK Kézirattárába. A kéziratcsomóból egy lap közben az egyéb töredékek közé keveredett, így amikor Bisztray megkomponálta a *Lobbanás az alkonyatban* kötet élén, a könyvben elsőként közölt novella általa megállapított szövegét, jelentős változtatásokat kellett eszközölnie a novella első oldalán, hogy az értelmi hiányokat ellensúlyozhassa. A címet is ő adta, ahogyan ezt a másolatra tett rájegyzése is bizonyítja.³⁶ Mindez azért alapvető fontosságú, mert *A jutalom* volt az a novella, amely először bekerült az iskolai szöveggyűjteményekbe Peteleitől!³⁷ Egy olyan írással történt ez meg, amelynek a „végleges” kézíratszövege is olyan jelentős értelmezési, kiolvasási, szerkesztési nehézségeket vet fel, hogy azokat a kritikai kiadás 27 számozott jegyzetben kényszerül megadni!³⁸ *A jutalom* 1979-től 2007-ig folyamatosan szerepelt a Szegedy-Maszák Mihály és társai által szerkesztett, azóta pedig többször átdolgozott iskolai szöveggyűjteményben, s mindenhol a Bisztray-féle átírásban volt olvasható. Petelei-válogatásban hatszor jelent meg (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955, *A kakukkos óra*, 1969, *A tiszta ház*, 1981, *A jutalom*, 1986, *Búcsújárás*, 2009, *Válogatott novellák*, 2014), egynek még a címadójává is vált. Elmondható tehát, hogy az egyik legismertebb, legtöbbet elemzett³⁹, a közoktatásba is bekerült Petelei-szöveg – valójában csak hatalmas kérdőjelekkel Petelei-szöveg. Mégis, a válogatáskötetek nyomán kialakuló kánonnak stabil darabja, s vélhetőleg az is fog maradni. Ebből is látható, mennyire alapvető a gyűjteményes kötetek összeállítása a Petelei-kánon képződésénél: a válogatáskötetek anyaga minden szempontból meghatározó, a szerzői kötetek anyaga pedig önmagában semmilyen szempontból nem az.

³³ H. TÓTH István, *Olvassuk együtt! – Petelei István: Csifó fráter és a lova*, Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek, 2004. szeptember (91. szám), 13-18, <http://www.magyo-orm.axelero.hu/> (ul: 2017.09.13.).

³⁴ POZSVAI Györgyi, *Ködképek az elbeszélés láthatárán: Petelei István A Csulakok című novellájáról*, Palócföld, 2003./különszám, 39-54.

³⁵ Adatok: TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek* = PIÖN, III-IV, 825. A két szövegváltozat: PETELEI István, *Leánysors* = PIÖN, III-IV, 727-742, PETELEI István, *Szőcs Klári története* = P. I., *Lobbanás az alkonyatban*, i. m., 378-408.

³⁶ TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek* = PIÖN, III-IV, 824-825.

³⁷ Az első ilyen 1979-ben jelent meg: *Irodalmi szöveggyűjtemény III.*, szerk. RITÓÓK Zsigmond, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Tankönyvkiadó, 1979.

³⁸ PETELEI István, [*A jutalom*] = PIÖN, III-IV, 722-726.

³⁹ Kifejezetten magyartanárok számára mutatta be például H. Tóth István. H. TÓTH István, *Szembenézés egy 160 éve született műfajteremtő íróval: Petelei István: A jutalom*, Magyartanítás, 2012/4, 6-12.

Majdnem ugyanakkor, 1956-ban egy másik Petelei-gyűjtemény is megjelent, nemcsak a *Lobbanás az alkonyatban*. Ám míg azt mindenki alapvetőként emlegeti⁴⁰, erre a másik, Erdélyben kiadott válogatásra sokkal kisebb fény vetül. Pedig Kéri József gyűjteménye⁴¹, a *Válogatott elbeszélések* körülbelül ugyanakkora jelentőségű a későbbiekhez mérten, mint a Bisztray-féle válogatás, s hasonló célokkal is jött létre. A marosvásárhelyi *Népújság* ezekkel a meleg szavakkal méltatta jelentőségét több mint fél évszázaddal a megjelenése után: a benne szereplő novellák „*élménye, hatása az ötvenes évek sablonirodalmában valóságos felüdülést jelentett, évekig megmaradt az olvasóban.*”⁴²

Anyaga önálló: huszonnyolc írást tartalmaz, s ezek közül csak hét szerepel a Bisztray-kötetben, huszonegy friss közlés. A huszonnyolc írásnak csak alig több mint a fele (54 %-a) származik szerzői kötetből, vagyis tizenöt írás, tizenhárom viszont már posztumusz novellák közreadása. Ezzel a kötetel és elődével tehát elindult egy tendencia, amely szerint a válogatáskötetekbe mintegy fele-fele arányban szerkesztenek be a szerzői kötetekben, végleges formában kiadott műveket és (különböző, esetleg vitatható szerkesztői eljárásokon átesett, Petelei által kötetbe nem rendezett) posztumusz műveket. Az arányok a szerzői kötetek anyaga javára jellemzően 50-60 % között változnak, efelé azonban csak egyetlen válogatásban emelkednek. Pozsvai Györgyi *Őszi éjszakája* nyilvánvalóan újfajta kánonképzéssel próbálkozott, amelyben kitüntetett szerep jut a szerzői novelláknak, így ezek az anyag 71 %-át teszik ki. Ettől az egy kísérlettől eltekintve azonban az 1955-ös és az 1956-os gyűjtemény ebben mintaadó maradt a későbbi válogatások szerkesztői számára. Akár bőséges anyaggal dolgoztak (mint *A kakukkos óra*, 1969, 55 írás), akár viszonylag kevés történet szerepelt bennük (mint *A tiszta házban*, 1981, *A jutalomban*, 1986, vagy a *Gát a lejtőnben*, 2001, 19 írás⁴³), a 60 %-ot sosem haladta meg a szerzői kötetből származó írások száma. Ennek ismét jelentősége lehet abból a szempontból, hogy az „olvasható Petelei” másnak mutatkozik, mint a „szerzői Petelei”: az a szövegkorpusz, amely kötetben könnyedén kézbe vehető az írótól, alig felerészt azonos azzal, amit ő kötetmegjelenésre kész és alkalmas összes műveiként meghatározott.

A Petelei-kiadástörténetben a következő alapvető gyűjtemény az 1969-ben, szintén Erdélyben kiadott *A kakukkos óra*.⁴⁴ Szerkesztője, Máthé József egy minden korábbinál és későbbinél gazdagabb, több címet felvonultató válogatást készített ötvenöt írással, melyek közül öt sem Bisztray Gyula, sem Kéri József gyűjteményében nem szerepelt. Átvette-felvette viszont például azt a novellát, *A végrendeletet*, amely a novellaközlések egyik rejtélye. Először az 1912-es *Elbeszélésekben* jelent meg, talán kéziratból, mivel folyóiratközlésére még sehol sem sikerült rátalálni, viszont a kézírata a kritikai kiadás szerint jelenleg nincs meg.⁴⁵ Először Kéri József (*Válogatott elbeszélések*, 1956) emelte be modern válogatásba, őt követte Máthé József, később pedig a legújabb *Válogatott novellákba* is átkerült (2014).

A kakukkos óra kötet a *Lobbanás az alkonyatban* mellett a másik általános fogódzónává lett a későbbi válogatók számára. A 2014-es *Válogatott novellák* kötet esetében például, amelyet Fekete Vince szerkesztett, egyértelmű, hogy pusztán a Máthé-féle kötet lapozgatásával készült. Csak kihagyások történtek a szerkesztői munka során, de még a meghagyott írások sorrendje is azonos

⁴⁰ „A Petelei-novellák kiadástörténetében a szerzői kötetek mellett a (...) kétkötetes *Elbeszélések* (...) és a (...) *Lobbanás az alkonyatban* (...) című kötet játszik kiemelt szerepet, hiszen a legtöbb válogatás az említett kiadásokon alapszik.” TÖRÖK, *A kiadásról = PIÖN*, III-IV, 767, „E könyv (...) kísérletet tesz néhány – a Bisztray Gyula sajtó kutatásának és a *Lobbanás az alkonyatban* című válogatásának köszönhetően megismert – kispikái mű kánonba emelésére.” POZSVAI, *Jegyzetek*, i. m., 262.

⁴¹ PETELEI István, *Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok). Minden szakirodalmi munka 1956-os könyvként emlegeti, nekem is 1956-os kiadásban van meg és az OSZK-nak is, de az OSZK egy katalógus-adatlapja szerint a kötet először 1955-ben jelent meg, majd a következő évben ismét, ugyanúgy. Dolgozatomban megmaradtam az 1956-os évszámnál: véleményem szerint az 1955-ös katalóguscédula hibás.

⁴² MÁRIÁS József, *100 esztendeje hunytt el Petelei István: A Maros-vidék szomorú poétája*, *Népújság*, 2010. január 9., <http://www.hhrf.org/nep-ujzag/10jan/10nu0109.htm> (ul: 2017.09.13.).

⁴³ *A Gát a lejtőn* leveleket is tartalmaz, tízet, de ezek nem képezték vizsgálatom tárgyát.

⁴⁴ PETELEI István, *A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969.

⁴⁵ TÖRÖK, *Jegyzetek = PIÖN*, III-IV, 817.

maradt, beleértve azokat az egymásutániságokat, ahol Máthé (az első közlések kronológiáját tekintve mérvadónak) felváltva közölt írásokat *Az élet* első és második kötetéből. Valószínűnek tartom, hogy a Nagy Pál által szerkesztett, 2001-es *Gát a lejtőhöz* is Máthé kötete adta a szövegalapot, mivel az előbbiben nem szerepel olyan novella, amely az utóbbiból hiányozna. Ugyanakkor itt a szerkesztő saját sorrendet és kötetkompozíciót állított fel.

Mivel Máthé József is a megszokott arányokban válogatott szerzői kötetből és hagyatékából, könyve ötvenöt írásának 58 %-a, harminckét novella származott Petelei valamely saját összeállítású könyvéből. Ez a szemlélet természetesen a Máthé nyomán készített válogatásokra is kihatott.

Míg Erdélyben az ötvenes és a hatvanas években is jelent meg Petelei-válogatás (majd a nyolcvanasban, a kétezresben és a tízesben is), Magyarországon Bisztray Gyula 1955-ös kötetét egészen 1981-ig nem követte újabb. Ekkor készítette el Ugrin Aranka saját, tizenkilenc írást (köztük a *Mezőségi utat* is) tartalmazó novelláskönyvét, *A tiszta házat*⁴⁶, amelyben tíz szerzői kötetbeli írás található. A kis kötet nyilvánvaló hiányt pótol, hiszen eddigre Petelei munkássága már három éve hivatalosan tananyag volt a hazai középiskolákban, tőle válogatás viszont negyedszázada nem jelent meg az országhatárokon belül. A kis gyűjtemény leginkább Bisztray Gyula (1955-ben mindössze 5000 példányban kinyomtatott) könyvének egy töredékét ismételte meg, tulajdonképpen önálló szerkesztési elv követése nélkül (a közlési sorrend is azonos). Egyetlen kivétel, hogy belekerült a Bisztraynál nem szereplő *Az alku* című elbeszélés (talán Kéri József vagy Máthé József gyűjteményének hatására).

A kis kötet jelentősége alapvetően abban áll, hogy óriási példányszámban kerülhetett a boltokba, könyvtárakba és az olvasók polcára. Éppen ezért viszont – annak ellenére, hogy nincs markáns szerkesztésmódja, s hogy nem igazán nevezhető önálló kötetkoncepcióval rendelkező primer válogatásnak – a magától megteremtődő kánonra való hatása felbecsülhetetlen. Anyaga a már emlegetett, szöveggyűjteményi ősz-szöveg *A jutalommal* kezdődik – ahogyan Bisztray könyve is –, szerepel benne az *Árva Lotti*, *A tiszta ház* és a *Lobbanás az alkonyatban*, vagyis minden olyan elbeszélés, amely azóta bármikor is utat talált az iskolai szöveganyagba, sőt, benne olvasható az a két erős novella, a *Parasztiségyen* és *A székek* is, amely az új, kísérleti tankönyv szövegei közt (és csak ott) jelent meg váratlanul, mint eddig az oktatásban még nem alkalmazott Petelei-írás.⁴⁷ Nem beszélve arról, hogy a 2008-as érettségi tételszövege, *A könyörülő asszony* is részét képezi.

A kötet felépítése – köszönhetően alapvetően Bisztray Gyula hatásának – kronologikus, a kiadatlan, posztumusz írásokat azonban a szerzői kötetből származókkal vegyítve tartalmazza, ahogy könyvelőde is. Tizenkilenc elbeszéléséből tíz származik szerzői kötetből: a *Keresztek*ből az *Árva Lotti* és az *Emlékek*, a *Jett*ből *A vén nemes*, a *Felhők*ből *A könyörülő asszony*, *A székek* és a *Lobbanás az alkonyatban*, a *Vidéki emberekből* a *Két fehérnép*, *Az élet I.*-ből az *Elítélve*, *Az élet II.*-ből pedig az *Őszi éjszaka* és a *Játék* olvasható benne. Mivel Bisztray annak idején nem választott írást Petelei második könyvéből *Az én utcámból*, így ez a gyűjtemény sem tartalmaz írást belőle. Szerepel viszont nyolc posztumusz novella. Az *Orvosság*, *A csíkos szőttes*, *A gyámoltalan*, *Az alku*, *A tiszta ház* és a *Parasztiségyen* az 1912-es *Elbeszélések*ben látott először napvilágot, majd a *Lobbanás az alkonyatban* kötetben (kivéve a már emlegetett *Az alkut*). Három szöveg pedig egészen biztosan Bisztraytól van átvéve: *A jutalom* (melyet ő kéziratról közölt), *A nagyanyó reménysége* (melyet folyóiratból közölt, de rajta kívül azóta sem szerkesztette kötetbe senki) és a *Mezőségi út* (mely szintén kéziratról közölve olvasható nála, de amely műfajilag valójában nem novella).

Ha a Petelei-kánonról egyáltalán lehet beszélni, akkor tulajdonképpen sok szempontból ez az immár harmincöt éves könyvecske a meghatározója. Véleményem szerint semmiképpen sem ezzel az igénnyel vagy előrelátással készült, ugyanakkor igen erős és azóta is (a szerkesztők által legalább is biztosan) kedvelt Petelei-darabokat sikerült beleválogatni. Pozsvai Györgyi már többször emlegetett kötetéig nem is akadt „vetélytársa”, Magyarországon ugyanis több mint húsz évig nem jelent meg újabb gyűjtemény Petelei István műveiből.

Nagy valószínűséggel azonban ehhez a válogatáshoz nyúltak különböző későbbi antológiák és tematikus elbeszéléskötetek szerkesztői is. A kötet megjelenése, 1981, de még inkább a

⁴⁶ PETELEI István, *A tiszta ház*, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

⁴⁷ A szöveggyűjtemények adatait részletesen feldolgoztam tavalyi tanulmányomban: BÁRDOS Dóra, *Az ismeretlen Petelei – Egy magyar elbeszélő életrajzi legendái*, GRADUS Elektronikus Folyóirat, Vol 4, No 1, 2017, 65-88.

rendszerváltás után ugyanis Petelei egy-egy novellája egyre több antológiában feltűnt (ahogy erről még szó lesz), s bár nem biztos, de feltehető az azokba bekerülő szövegek esetében *A tiszta ház* hatása. Több olyan szerzői kötetbeli elbeszélés (pl. *Emlékek, Két fehérnép, Elítélve, Őszi éjszaka*) is szerepel ugyanis benne, amelyeket korábban egyetlen antológia sem közölt, később azonban többre is belekrültek (számuk 1-6-ig terjed), talán épp *A tiszta ház* kötet szövegközlése alapján.⁴⁸

A Petelei műveiből összeállított tizenkét válogatáskötet nagyobbik fele, hét Petelei szűkebb hazájában, Erdélyben látott napvilágot, a romániai Magyar könyvkiadásban. A nyelvi határtalanság és a szocialista országok közötti egyezmények miatt azonban a nyolcvanas évekig a hazai könyvtárakban is megjelentek ezeknek a külföldi könyveknek a példányai. Érdekes módon napjainkban csak részben egyszerűbb ennél a helyzet, részben viszont nehezebb a későbbi külföldi megjelenésekkel találkozni. Az internet segítségével könnyedén, akár a karosszékből is megvásárolhatók az egyes kötetek, ám amelyek nem kerülnek be (*Gát a lejtőn*, 2001) vagy nem kerülnek be időben (*Válogatott elbeszélések*, 2014) az internetes könyvforgalmazásba, azokkal – hacsak nem foglalkozik valaki külön Petelei írásaival – nehéz egyszerűen, irodalomfogyasztóként „összefutni”, mivel könyvesbolti terjesztésben egyáltalán nem érhető el. Utóbbi igaz még *A gyermek* című kötetre is (2013), amely ugyan a NKA támogatásának köszönhetően 2014-ben ingyen jutott el a hazai könyvtárak százaiba, könyvesboltban azonban – néhány kivételtől eltekintve – soha nem volt kapható, csak a netes könyvruházak terjesztik.

Épp ezért elgondolkodtató, hogy úgy tűnik, Petelei ismeretlenségével kapcsolatban a kiadástörténetet vizsgálva külön szempontként kell, hogy megjelenjen az a kérdés, vajon magyar nyelvű vagy magyarországi olvasóiban gondolkodunk. Míg Erdélyben ugyanis kilenc évtizedből hétben jelent meg új Petelei-válogatás (látszólag hatban, de az 1943-as budapesti kiadású *A fülemüle* kötet a „visszatért Erdélyben” természetesen szintén megszerezhető volt a történelmi körülmények miatt ismét egyesült magyar könyvkiadás révén), addig Magyarországon a kilenc évtizedből csak négyhez kapcsolható ilyen megjelenés. Ráadásul ezek között rendkívül hosszú időszakok teltek el: 1943 és 1955 között csak 12, de 1955 és 1981 között 26, 1981 és 2002 között pedig 21 év. Továbbá – a kritikai kiadást most figyelmen kívül hagyva – a legutolsó hazai Petelei-gyűjtemény is már 8 éves. Ezt az erdélyi helyzettel összehasonlítva egészen eltérő képet lehet kapni. Ott a különböző válogatások viszonylag egyenletesen követik egymást, 6 (1937-1943), majd 12 (1943-1955), 14 (1955-1969), 17 (1969-1986), 15 (1986-2001) és 12/13 (2001-2013/2014) év különbséggel, továbbá az utolsó gyűjtemény alig három éve jelent meg.

Különbség az is, hogy az egyes válogatáskötetekről született méltatásokból kiolvasható, Erdélyben a korábbi gyűjteményeket a közvélemény számon tartja többé-kevésbé.⁴⁹ Ezzel szemben például a Pozsvai Györgyi szerkesztette 2002-es *Őszi éjszakát* méltató hazai recenziók írói sorra figyelmen kívül hagyták, hogy voltak, léteztek korábbi, megkerülhetetlen válogatások, illetve ezeket hiányosan, vagy csak az említés szintjén sorolták fel.⁵⁰ Ez azért érdekes, mert maga Pozsvai Györgyi nagyon is meghatározónak tartotta könyvének elődeit, jegyzeteiben külön foglalkozott Bisztray Gyula munkájával, s ezzel meghatározta a saját könyve viszonyát is a korábbi válogatásokhoz.⁵¹

Az elmondottak, az író szűkebb pátriájában, Erdélyben kiadott válogatáskötetek egyfajta folyamatossága miatt is különösen érdekes a Kozma Dezső összeállította elbeszéléskötet, *A jutalom*. Szerkesztőjének köszönhető Petelei István munkásságának évtizedekig egyetlen, teljes, monografikus feldolgozása⁵², amely ma is minden szempontból alapvetőnek számít.⁵³ Kozma Dezső

⁴⁸ A négyből ez csak az *Őszi éjszaka* esetében lehet kérdéses, mivel annak 2002 utáni közléseire már Pozsvai Györgyi kötete is nagy hatással lehetett. (*Őszi éjszaka*, 2002).

⁴⁹ Például: arról már volt szó, miként emlékezett a *Népújóság* a – hazai megjelenésű – *Búcsújárás* kapcsán Kéri József 1955-ös könyvére: MÁRIÁS, *i. m.* Bensőséges diákkori emlékeit idézi fel az *Udvarhelyi Hírportálon* megjelent cikk írója az 1986-os *A jutalom* című kötet kapcsán: KATONA Zoltán, *Az egykori város: Petelei István emlékezete*, <http://uh.ro/kulturaalter/20180-az-egykori-varos-petelei-istvan-emlekezete> (ul: 2017.09.13.).

⁵⁰ Ahogyan Rózsaferi Zsuzsanna például. RÓZSAFERI Zsuzsanna, *Az újraolvasott Petelei: Petelei István: Őszi éjszaka*, Tiszatáj, 2003. november, 99.

⁵¹ POZSVAI, *Jegyzetek*, *i. m.*, 262.

⁵² KOZMA, *Egy erdélyi novellista*, *i. m.*

⁵³ Pozsvai Györgyit tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála megakadályozta egy monográfia elkészítésében. Török Zsuzsa könyve, amely a doktori értekezéséből született, alapvetően média- és

azonban a fiatal kutatóként kiadott pályakép után sem fordult el Petelei munkásságától: egész tudományos életművét végigkísérik az író munkáiból készített szövegkiadások és a róla megjelentetett publikációk.⁵⁴ Éppen ezért nem meglepő, hogy neki köszönhetően is boltokba került egy Petelei-válogatás 1986-ban.⁵⁵ A Petelei-kánon léte vagy nem léte szempontjából viszont igencsak fontos egyrészt az, hogy mi került be ebbe a könyvbe (hiszen Petelei monográfusa szerkesztette azt), másrészt, hogy mennyire vált ez a gyűjtemény ismertté Magyarországon.

A kötetben tizenkilenc írás található. Ezek 58 %-a, tizenegy novella származik szerzői kötetből, nyolc nem. Két elbeszélés szerepel a *Keresztekből*, három a *Felhők*ből, szintén három a *Vidéki emberekből*, kettő *Az élet I.* és egy *Az élet II.* kötetéből. Kimarad *Az én utcám* és a *Jetti*, ezekből nem szerepel beválogatott írás. Érdekes módon a kötet nem módosít lényegesen a korábbi válogatások anyagán, valószínűleg nem tesz kísérletet egy a korábbitól eltérő kánon létrehozására, ami logikus, hiszen tanulókönyvtári, az oktatást segíteni óhajtó gyűjteménynek készül. Mindössze öt olyan elbeszélés található benne, amely Bisztray Gyula kötetében (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955) nem volt benne, ezek viszont kivétel nélkül szerepelnek Máthé József válogatásában (*A kakukkos óra*, 1969), a mindmáig legbővebb gyűjteményben.

A szerzői kötetek anyaga szempontjából mégis jelentősnek érzek két dolgot. Az egyik, hogy Kozma Dezső minden addigi sorrenden változtatva egy a szerzői kötetek anyagát és a posztumusz írásokat keverő, de mégsem kronologikus, hanem – talán – asszociatív kötetkompozíciót alkotott meg: a novellákat a kötetben szereplő sorrendben olvasva egymásután esetleg felfedezhetünk egy tematikus, egyes kulcsszavakat középpontba állító ívet.⁵⁶ A másik, ennél fontosabb, hogy a kötet mindössze egyetlen olyan szerzői kötetből (*Az életből*) származó novellát tartalmaz, amely Bisztray Gyulánál nem szerepelt: az *Őszi éjszakát*. Mivel ez az elbeszélés később Pozsvai Györgyi Petelei-olvasatának is kulcsszövege, válogatáskötetének pedig címadója lesz (*Őszi éjszaka*, 2002), s később egyértelműen a Petelei-életmű egyik legtöbbet közölt darabjává válik⁵⁷, mindenképpen fontos, hogy Kozma Dezső is kötetébe emeli, pedig a novella korábban nem volt elsőrendű tagja a közvetve kirajzolódó kánonnak.

Elgondolkodtató viszont, mennyire (nem) jutott el Magyarországra ez a viszonylag késői, 1986-os, kolozsvári kiadású könyv: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár például katalógusa szerint egyetlen példányával sem rendelkezik, ahogy egyetlen tagkönyvtára sem.⁵⁸ Ha vidéki könyvtárakban ennél nagyobb is az elterjedtsége napjainkban, anyagával leginkább a korábban a kánonképződés szempontjából alapvetőnek felismert *A tiszta ház* (1981) hatását erősítheti. Mindkét kötet tizenkilenc elbeszélést tartalmaz ugyanis, s ezek közül tizennégy azonos.

Éppen ezért van jelentősége az új évezred új válogatásainak: a kétezres években három ilyen is megjelent. Közülük az első egy marosvásárhelyi gyűjtemény volt, melyet Nagy Pál szerkesztett, alapvetően hiánypótló céllal.⁵⁹ Megjelenésének apropója Petelei születésének közelgő 150. évfordulója és a művek időszerűsége volt.⁶⁰ „*Kell nekünk ez az író, mint sebre a hűsítő ír.*” –

társadalomtörténeti elemzés, amelynek csak mintegy harmada foglalkozik a novellák értelmezésével, Kozma Dezső monográfiájának fő témájával. TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 59-83.

⁵⁴ Legújabbban például fél évszázados irodalomtörténeti és tanári-professzori működésére visszatekintő kötetébe válogatta be néhány Petelei-tanulmányát, egy gazdag életmű kis szeletét. KOZMA Dezső, *Petelei István – az erdélyi kisváros felfedezője irodalmunkban* = KOZMA Dezső, *Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 291-299, KOZMA Dezső, *A belső láttatás változatai Petelei novelláiban* = Uo., 300-305, KOZMA Dezső, *Petelei irodalmi sajtóközege* = Uo., 314-318. De ez a kötet közli újra a Petelei tárcáiból szerkesztett gyűjteményének az előszavát is, amely ehhez a kötethez készült: PETELEI István, „*Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!*”: *Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő*, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7).

⁵⁵ PETELEI István, *A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986.

⁵⁶ Ez részemről feltételezés. Az asszociációs ív megrajzolását egy, a női szereplőkkel kapcsolatos kulcsszó-és utalásrendszer kialakításával tartanám elképzelhetőnek.

⁵⁷ 1986 előtt 3 válogatáskötetbeli és 0 antológiaközlés, 1986 után 4 válogatáskötetbeli és 6 antológiaközlés.

⁵⁸ Lásd: <http://saman.fszek.hu/WebPac/CorvinaWeb?pagesize=10&ALOC=&BIBL=&LANG=&TYPE=&ROOM=&DATEstart=&DATEend=&ANAL=&text0=Petelei+istv%C3%A1n&index0=ZUTY&textlogic0=and&text1=&index1=AUTH&textlogic1=and&text2=a+jutalom&index2=TITL&action=find&button=Keres&whichform=advancedsearchpage&currentpage=advancedsearchpage> (ul: 2017.09.13.).

⁵⁹ PETELEI, *Gát a lejtőn*, i. m.

⁶⁰ NAGY Pál, *A novella mestere* = Uo., 9.

fogalmazott már a fülszöveg is Petelei jelentőségével és elfelejtettségével kapcsolatban. Paradigmaváltást azonban nem jelzett a vállalkozás: minden írása megtalálható volt ugyanis már *A kakukkos órában*, tizenkilenc írásából tizenkettő pedig az 1986-os, szintén erdélyi kiadású, mindaddig legutolsó, *A jutalom* című válogatásban is szerepelt. Érdekessége talán az, hogy tíz levelet is közöl, vagyis feltette a kérdést, érdekelheti-e egy népszerű gyűjtemény olvasóját a szerző néhány levele, majd igennel válaszolt rá. Mindennek ellenére meglepő, hogy a mindössze egy évvel később, 2002-ben, de egészen más, kifejezetten kánonképző céllal publikált Pozsvai Györgyi-féle válogatással kapcsolatban a *Gát a lejtőn* létezése még csak szóba sem került: tudomásom szerint egyetlen recenzió sem említette.

Az *Őszi éjszaka*, Pozsvai Györgyi vállalkozása⁶¹ arra volt hivatott, hogy új korszakot nyisson a Petelei-recepcióban. A vajdasági születésű irodalomtörténész tragikusan rövid pályája utolsó éveiben kezdett el Petelei István novellisztikájával foglalkozni, s annak monografikus igényű bemutatására készült. Számos alapvető jelentőségű írása és tanulmánya jelent meg a Petelei-novellák új interpretációs lehetőségeiről⁶², az életmű hagyománytörténetéről, a prózavilág nyelviségéről, továbbá a kánonban alapvető fontosságú vagy kevésbé ismert novelláiról. Munkássága egyfajta életmű-átértelmezést jelenített: a korábbi válogatáskötetekben kiemelkedő szerephez jutó darabok mellett olyan írások reflexív interpretációja is megtörtént, mint *Az én szomszédom*, amely első kötetbeli megjelenése óta az életmű teljesen elfelejtett, többé sosem közölt novellája volt. Mindaddig, míg Pozsvai Györgyi be nem illesztette saját válogatáskötetébe, s tanulmányt nem írt róla, ezzel akár egy új súlypontot kijelölve a Petelei-korpuszban.

Az *Őszi éjszaka* azonban nemcsak a válogatás, hanem a szövegkiadás szempontjából is új utakon járt: igyekezett minél teljesebben visszanyúlni a szerzői ultima manushoz, többször inkább a művek új, a Bisztray Gyuláétól eltérő szövegváltozatát adva.⁶³ Ehhez a törekvéshez, a szerzői szándék figyelembevételéhez kapcsolható az is, hogy, ahogyan arról már volt szó, az *Őszi éjszaka* eltért a korábbi válogatások gyakorlatától abban, hogy a megszokott 50-60 %-os arány helyett anyagának több mint hetven százalékát a szerzői kötetek írásai közül válogatta (38-ból 27-et, 71 %-ot). A beválogatott 27 szerzői kötetből való novella több mint harmada, 10 elbeszélés ráadásul még soha nem jelent meg korábban válogatáskötetben vagy antológiában, vagyis Pozsvai Györgyi ezeket a szövegeket 120, 116, 105 és 94 éves tetszhalálból támasztotta fel. Ezek: a *Keresztekben* szereplő *A nagyapó* és *Az én szomszédom*, *Az én utczámban* kiadott *A rácz Boglánról* és *Máli*, a *Felhőkben* olvasható *A játék*, továbbá *Az élet* kötet öt írása, *A kis Gáspárovics*, *A tavasz*, *A tudatlan madár*, *Az irgalmas ember* és a *Levele érkezett a kisasszonynak*, amelyek közül az utóbbi négy így, együtt közölve egyúttal részben „restaurálta” az *Apró képek* ciklust is.

Ahogyan arról már volt szó, Pozsvai Györgyi gyűjteménye volt az első a Petelei-válogatások sorában, amely deklaráltan kánonteremtő, kánonalakító szándékkal született, vagyis nem pusztán Petelei „elfelejtettségének” megszüntetése volt az egyetlen, szerkesztője által meghatározott célja, mint a korábbi hasonló könyveknek. „A gyűjtemény összeválogatása, valamint anyagának egyberendezése folyamán a jelenkori irodalomelméleti, esztétikai és poétikai szempontok érvényesültek.” – fogalmazott ezzel kapcsolatban Pozsvai Györgyi.⁶⁴

Épp ezért izgalmas most, majdnem tizenöt év elteltével megvizsgálni, milyen hatása volt e szándékos kánonalakításnak. Végigtekintve Petelei műveinek későbbi közlésein és a szakirodalmon, egyfajta különös kettősség tapasztalható. Miközben Pozsvai Györgyi munkássága széleskörű elismerésre talált, s törekvéseit a nem szorosan Peteleivel foglalkozó szakma is igen nagyra értékelte⁶⁵, áttekintve a 2002 után történt, kötetbeli Petelei-közléseket, sajnos egyáltalán nem

⁶¹ PETELEI István, *Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

⁶² Például: POZSVAI Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, 2002. augusztus, 99-118, POZSVAI Györgyi, *Az „érzelmes, borongó” alaphang...: Petelei István életművének hagyománytörténete*, Iskolakultúra, 2001/10., 48-58, POZSVAI Györgyi, *A dialógusforma Petelei István prózavilágában = A kánon peremén: Az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX-XX. század fordulójának magyar prózájában*, szerk. EISEMANN György, Bp., ELTE, 1998, 123-136.

⁶³ POZSVAI, *Jegyzetek, i. m.*, 262.

⁶⁴ *Uo.*, 263.

⁶⁵ Csak két példa erre: SZILÁGYI Márton, *Túl a reményen: Tar Sándor: A mi utcánk*, Ex Symposion, 2006. október 2., 2. lábjegyzet, http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw

tűnik úgy, hogy Pozsvai Györgyi szemlélete valódi folytatóra talált volna. Az általa „újra felfedezett”, fent felsorolt 10 elbeszélés közül például kilenc azóta sem jelent meg semmiféle válogatás- vagy antológiakötetben, s a szerzői kötetből származó novellák aránya sem a Pozsvai-féle 70 % felé tendál az újabban kiadott gyűjteményekben. Sőt, a legfrissebb, 2014-es *Válogatott elbeszélésekben* a szerzői kötetből beválogatott elbeszélések aránya éppen hogy lesüllyedt 50 %-ra. A kánon átalakítása tehát, úgy tűnhet, végül a hihetetlenül nagy elméleti megalapozottságú, de talán nem eléggé nagy példányszámban megjelent gyűjtemény kiadása ellenére sem sikerült.

Bár talán mégsem ilyen reménytelen a helyzet. Az időben következő Petelei-válogatás, a *Búcsújárás*⁶⁶ szerkesztője, Hunyadi Csaba Zsolt ugyanis képes volt Pozsvai Györgyi nyomdokaiba lépni és saját szemléletet hozni egy Petelei-kötet összeállításába. Pontosan neki köszönhető a Pozsvai Györgyi által évszázados tetszhalálból feltámasztott, tizedik novella, a *Máli* egyetlen 2002 óta történt újraközlése. Szintén az *Őszi éjszaka* és Pozsvai Györgyi törekvéseinek ismeretét mutatja az is, hogy a *Búcsújárás* Pozsvai új szövegváltozatában tartalmazza a *Mezőségi utat*, nem pedig Bisztray Gyula korábbi átírásában-átszerkesztésében. A kötet más szempontból is járatlan utakon jár. Először válogatja be például posztumusz szerzői gyűjteménybe *Az élet* kötetben szereplő *A nagyapót*, amely ugyan antológiákba korábban hatszor, azóta pedig még hetedszer is bekerült, válogatáskötetben azonban a *Búcsújárás* kivéve nem olvasható. Pozsvai Györgyihez hasonlóan, de az ő anyagától eltérve az író halála óta először került közlésre *Az élet* kötet három elbeszélése: a *Jer édes, a karomba...* című, a *Nehéz éjszaka*, továbbá a *Búcsújárás*, amely nemcsak először szerepelt bármiféle posztumusz kötetben, de mindjárt címadó elbeszélés lett belőle. Ugyanakkor Hunyadi Csaba Zsolt az író életében csak folyóiratban megjelent novellák felé is új módon fordult: hat novellát is felvett kötetébe, amely 1912, a kétkötetes *Elbeszélésekben* történt közlése óta sehol sem jelent meg. Ezek: *A Lengyel Zsuzsi sorsa*, *A préda*, *A szép Katica*, *Éjjel a malomban*, *Feltámadás* és *Téli reggel*.

A Pozsvai-kötet hatásának vizsgálata tehát kissé mégis más eredményre juthat el, mint a kánon megváltoztatásának teljes tagadása. Úgy tűnik, ha a legkedveltebb Petelei-műveket kötetbe illesztő, mintegy félévszázados szemléletmódon nem is tudott igazán változtatni, az *Őszi éjszaka* összeválogatott anyaga és a válogatás szempontsora, a minta és a módszer egy hasonlóan elhivatott, ám az irodalmi körök előtt jóval ismeretlenebb, s szemükben talán kevesebbre értékelt szerkesztő kezén új „felfedezéseket”, egy újabb kiváló anyagú kötetet eredményezett. A *Búcsújárás* anyaga mintegy kiegészítheti az *Őszi éjszakáét*, s mindkettőből egy kissé más Petelei ismerhető meg, mint az addigi és későbbi válogatásokból. A szemléletváltásra mutat az is, hogy a válogatáskötetek közül (leszámítva az *Őszi éjszakát*) a *Búcsújárásban* a legmagasabb a szerzői kötetek anyagának az aránya: épp 60 %, 15 novella a 25-ből.

Mivel a Lazi Kiadó kevésbé ismert, s nem egyszer éppen erdélyi szerzőktől megjelentetett kötetei széles körben beszerezhetők (könyvesboltok, internetes áruházak, amelyek külföldre is szállítanak, könyvtárak), nem lehet lebecsülni annak jelentőségét, hogy egy ilyen, viszonylag nagy példányszámban kiadott, az olvasók számára könnyen elérhető, s mivel egy kedvelt sorozatba beillesztett, esetleg elérendőnek is tekintett Petelei-gyűjtemény ennyire modern, irodalomelméletileg is megalapozottnak nevezhető módon került összeállításra. Különös módon az tapasztalható, hogy miközben a szakma leginkább Pozsvai Györgyi gyűjteményének megjelenését kísérte figyelemmel és vette górcső alá, az olvasók legkönnyebben a nyolc évvel később megjelent, ám ma is nagy példányszámban kapható *Búcsújárás* lapjairól ismerkedhetnek meg könnyen és gyorsan az íróval és műveivel. Ez utóbbi kötetre azonban a szakma – tudtommal – egyáltalán nem reflektált.⁶⁷

A Fapadoskönyv Kiadó jóvoltából nem sokkal a *Búcsújárás* megjelenése után két Petelei-gyűjtemény is napvilágot látott: közülük az egyik Szentimrei Jenő 1943-as válogatáskötetét, *A*

_code=tul-a-remenyen_1357 (ul: 2017.09.13.), illetve korábban BENYOVSZKY Krisztián, *Újratöltés*, BUKSZ, 2003/4, 330-334, 4. lábjegyzet. Az első írás Tar Sándor, a második Móricz Zsigmond recepciója szempontjából tartja jelentősnek Pozsvai Györgyi Petelei munkásságával kapcsolatos törekvéseit.

⁶⁶ PETELEI István, *Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

⁶⁷ Igaz, népszerű ajánlója született. Megemlíthető egy cikk: MÁRIÁS József, *i. m.* Ez azonban a *Búcsújárás* megjelenése alkalmából sokkal inkább Kéri József válogatását idézi fel. Az ekultura.hu pedig rendkívül rövid ismertetésben ajánlotta a kötetet: GALAMB Zoltán, *Petelei István: Búcsújárás*, <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2009-09-10+00%3A00%3A00/petelei-istvan-bucsujaras> (ul: 2017.09.13.).

fülemülét reprintelte, míg a másik egyenesen Petelei utolsó kötetét, *Az életet* küldte ismét a boltokba, igaz, érdekes módon nem az egy- hanem a kétkötetes második megjelenésből újra kiadva.⁶⁸ Ezeknek a köteteknek e-book-változata is megjelent, s mindkettő mindmáig, jelenleg is kapható. Ami látszólag nagyon biztató, hiszen mintha azt támasztaná alá, hogy a mai olvasóközönségtől egyáltalán nem áll távol Petelei novelláinak az olvasása, akár e-könyvolvasón sem.⁶⁹ Szintén az érdeklődést támaszthatná alá az a tény, hogy Urbán László már emlegetett, részletesen elemzett 2013-as gyűjteménye, *A gyermek* még kiadatlan novellákat adott az olvasók kezébe.⁷⁰ Ugyanakkor az, ahogyan ennek a kötetnek az egész bemutatása, kampánya Petelei ismeretlenségének toposzára épült, el is bizonytalaníthat az ítéletalkotásban.

Épp ezért érdekesebb a mindmáig legfrissebb, 2014-es kiadású kötetel zárni az áttekintést. Ez a Székely Könyvtár 28. számaként Csíkszeredán megjelent *Válogatott novellák*, melyet a költő Fekete Vince, a *Székelyföld* szerkesztője állított össze.⁷¹ Bár a kötetben magában sajnos nem található előszó vagy utószó, az interneten elérhető a szerkesztő ajánlója, melyben kissé megdöbbenően így mutatja be találkozását Peteleivel: „*Nem tudom, kezembe vettem volna-e, ha nem kellett volna szerkesztenem a válogatott novelláit. Talán igen. Talán nem. Ha igen, akkor kíváncsiságból, valahol ugyanis, egy interjúban az egyik kedvenc író-költőm az ő nevét is felsorolta az általa előszeretettel olvasott prózairók között. Ha nem veszem kezembe, vagy csak fanyalogva, akkor Ady miatt (...). És hát az ember élete – amint azt egyik egykori kollégám mondogatta – arra sem elég, hogy a remekműveket elolvassa. (...) Ha mai író volna, azt mondhatnók róla, hogy sötét napszemüveget hord, így csak azt mondhatjuk, hogy kormozott üvegen át szemléli a világot. (...) És mégsem bántam meg, hogy végigrágtam magam a félszáz (sic!) oldalnyi elbeszélésen. Balladisztikus, kihagyásos szerkezetű tárcanovellái, az időnként itt is, ott is felfeszítő érzélgősséget leszámítva, nagyon sokszor maiak tudnak lenni, születésük után több mint száz évvel is élvezhető, feszes, magukat olvastató olvasmányok.*”⁷²

A fenti sorok három okból is különlegesek. Az egyik, hogy a Székely Könyvtár megindulásának egyik fő célja deklaráltan a székely identitás építése, megőrzése, továbbadása. Előfizetői hirdeteménye szerint: „*Új, 100 kötetes könyvsorozat a székelységről! Ismertesse meg gyermekeivel is irodalmunkat! Útjára indult a Hargita Megye Tanácsa és a Hargita Kiadóhivatal »Székely Könyvtár« című, 100 kötetesre tervezett könyvsorozata.*”⁷³ A jelenleg már majdnem félszáz résznél tartó, szép külsejű, nemes hagyományokat követő vállalkozásban huszonnyolcadikként napvilágot látó Petelei-kötet elbeszélései e szerint az értelmezés szerint nem egyszerűen a magyarságról vagy az erdélyiségről szólnak, hanem – a felhívás szövege alapján – egyenesen a székelységről. Ami Petelei esetében feltétlenül különleges megközelítés, hiszen ő örmény volta miatt egy másik közösséghez is erőteljesen kötődik, hagyományát – irodalomtörténeti értelemben is – a magyarörmény közösség is lelkesen ápolja.⁷⁴

A második, hogy a sorozat bevallottan egyfajta székely „szellemi minimumo”⁷⁵ kíván az utókorra hagyományozni. Így tehát Petelei válogatáskötetének megjelentetése bizonyítja, hogy az író munkássága ennek a szellemi minimumnak (is) az alkotórésze.

⁶⁸ PETELEI István, *A fülemüle: Novellák*, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³ (az 1943-as kötet újra kiadása), PETELEI István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Fapadoskönyv, 2011³ (az 1908-as kötet újra kiadása).

⁶⁹ Lábjegyzetben meg kell azonban jegyezni, hogy jelenleg, az e-book-korszak hajnalán abban, hogy mi jelenik meg e-book formátumban, sajnos az is erősen közrejátszik, hogy mely szöveg vagy fordítás nem jogdíjköteles már. Petelei szövegei pedig nem azok.

⁷⁰ PETELEI István, *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013. A kötetről részletesen: BÁRDOS, *i. m.*

⁷¹ PETELEI István, *Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28).

⁷² FEKETE Vince, *Petelei István: Válogatott novellák*, <http://szekelykonyvtar.ro/szk28> (ul: 2017.09.13.).

⁷³ Lásd: <http://www.szekelykonyvtar.ro/> (ul: 2017.09.13.).

⁷⁴ Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (honlapja: <http://www.magyarormeny.hu/index.php>, ul: 2017.09.13.) több konferenciát rendezett már Peteleiről, több művét (így például tárcáit) megjelentette, folyóiratában, az *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzete*kben pedig elemzéseket közölt azokról. Magam is többre hivatkoztam ezek közül: az egyesület honlapján is megtalálhatóak ezek az adatok.

⁷⁵ Lásd: http://www.szekelykonyvtar.ro/a_sorozatrol (ul: 2017.09.13.).

A harmadik, a kánonképzés szempontjából legérdekesebb dolog, hogy az ajánló bevallottan utal arra (amit a kötetben szereplő novellák összessége és sorrendiségük is bizonyít): hogy a *Válogatott novellák* egyszerűen *A kakukkos óra* (1969) kötet lapozgatásával készült el. A véletlen elírás a cikkben a félszáz (50) oldalról egyértelműen félezer (500) lenne⁷⁶, a Máthé József válogatta könyv pedig előszóval és jegyzetszótárral épp 506 oldalt tesz ki. Fekete Vince egyértelműen ezen a régi, a kánon alapjait a Bisztray és a Kéri szerkesztette korábbi könyvek anyagának összeillesztésével megerősítő, s ezt a korpuszt öt saját választású darabbal kiegészítő gyűjteményen „*rágta végig*” magát, hogy eldöntse, melyik huszonnégy Petelei-írás jelenti a fent emlegetett szellemi minimumot. Itt tehát kánonalkotásról vagy kánonalakításról nemigen lehet beszélni. Legfeljebb az lehet érdekes, hogy tudatos döntés vagy inkább véletlen választás eredménye-e az, hogy mindmáig ebben a gyűjteményes kötetben a legalacsonyabb a szerzői kötetekből merített elbeszélések aránya: mindössze 50 %. Mindez jelentős elmozdulás a szerzői kötetek anyagának vesztére az *Őszi éjszakában* (2002, 71 %) és a *Búcsújárásban* (2009, 60 %) tapasztaltakkal ellenkezően.

4. A kánon kiemelkedő darabjai

A fentiek alapján több tanulság is levonható. Az első, ami kiderült, hogy számításaim szerint Petelei szerzői köteteinek anyagából, 87 elbeszélésből csak 58 vált a kánon részévé, vagyis az író által kötetben való megjelenésre tökéletesen alkalmasnak talált írásoknak mindössze 67 %-a. Ezek viszont összesen 239 alkalommal jelentek. Fontos azonban, hogy ha ebből az 58-as számból levonásra kerül azoknak a novelláknak a száma, melyek mindössze egyetlen egyszer kerültek be kötetbe Petelei halála óta – minthogy egyetlen beválogatás mindössze egy kánonalakító próbálkozást jelent, de a későbbi válogatásra/olvasásra valószínűleg az ismétlés hiánya miatt nem ható kezdeményezés (14 ilyen van) –, már csak 44 elbeszélés (51 %) marad. Elmondható tehát, hogy függetlenül attól, hogy Petelei István saját 224 novellája közül maga éppen ezt a 87-et ítélte legkészebb, leginkább a könyvolvasók kezébe adandó írásnak, az „utókor” ezek közül csak 58-at, sőt, még inkább csak 44-et fogadott el valóban Petelei-novellának, s olvasott újra és újra.

Vagyis az író – szerinte – legjobb novelláinak csak a fele került be végül a ma is élő Petelei-kánonba. Ezek: *Árva Lotti*, *Emlékek*, *Klasszi*, *Ledőlt oszlopok* (*Keresztek* – 4), *Kati*, *Klára az anya*, *Máli* (*Az én utcám* – 3), *A fülemile* (*A fülemile* – 1), *A fehér galamb*, *Alkonyat*, *A nagyasszony*, *A vén nemes*, *Az öreg legény*, *Bimbó fakadás*, *Búcsu*, *Mátyás, a szabó* (*Jetti* – 8), *A fal*, *A könyörülő asszony*, *A székek*, *Az óra*, *Lobbanás az alkonyatban* (*Felhők* – 5), *A Nagy Lidi ura*, „*A szigetvári vértanuk*”, *A tarvásári bucsu*, *Az Eliz neve napja*, *Elkésett*, *Két fehérnép*, *Kis leány baja*, *Ö. T. O.* (*Vidéki emberek* – 8), *A gyehenna*, *A nagyapó*, *Az anya kicsiben*, *Csifó fráter meg a lova*, *Elítélve*, *Görög Trátyi meg az apja*, *Honvág*, *Mayer, a zsidó suszter* (*Az élet I.* – 8), *A folt*, *A tolvaj*, *Az ördög*, *Egy asszony története*, *Egy kis fiú története*, *Játék*, *Őszi éjszaka* (*Az élet II.* – 7).

A legkedveltebb, legtöbbet olvasott és szerzői kötetből való novellákat annak alapján határoztam meg, hogy legalább hat kötetközléssel rendelkeznek. Összesen 19 van belőlük, listavezetőjük pedig az *Őszi éjszaka*, 14 közléssel. Ez nyolc Petelei-válogatáskötetbe és hat antológiába is bekerült: utóbbiak között tanítási segédanyagok, kiegészítő iskolai szöveggyűjtemények éppúgy megtalálhatók, mint identitásépítő, tematikus válogatáskötetek. Érdekes, hogy a novella Bisztray Gyula válogatásában még nem szerepelt (csak Kéri Józsefében), mégis elmondható, hogy 1956 óta tagja a kánonnak. Nem Pozsvai Györgyi azonos című gyűjteménye hozta meg neki az igazi népszerűséget: az antológiaszerkesztők már korábban, az 1990-es évektől ráta láttak, s legfőképpen ez emelte a kánon elsőszámú szerzői darabjává.

A legnépszerűbb novellák sora *A könyörülő asszonnal* és a *Mayer, a zsidó suszterrel* folytatódik, ezek máig 11-11 alkalommal jelentek meg kötetben. Sorsuk azonban eltérő: míg az első novella inkább Petelei-válogatások vezető darabja (7 ilyenben adták ki, négyszer pedig antológiában), addig a második elbeszélés sokkal inkább tematikus antológiák kedvelt írása (nyolcszor szerkesztették be ilyenbe, míg válogatáskötetben csak háromszor szerepelt). A dobogó harmadik helyét 9 közléssel az *Árva Lotti*, *A nagyapó* (*Az élet I.*-ből), „*A szigetvári vértanuk*” és a *Két*

⁷⁶ Hiszen maga a kész 2014-es válogatáskötet is 176 oldalas, ami bármilyen mindössze ötven oldalt kitevő kötetet kizár.

fehérnép foglalja el, s megemlítendő még a nyolcszor közölt *A tolvaj*, *A vén nemes* és *Játék*, a hét közléssel rendelkező *Emlékek*, *Alkonyat*, *Lobbanás az alkonyatban* és az *Elítélve*, valamint a kötetben hatszor kiadott *A fülemile*, *A székek*, *Az Eliz nevenapja*, *Ö. T. O.* és *Csifó fráter meg a lova*.

A nem szerzői kötetekből származó novellák népszerűségi listáját a *Parasztszégyen* vezeti, 16 megjelenéssel. Annak, hogy a Petelei életében mindössze egy alkalommal, 1900 februárjában a *Pesti Naplóban* megjelent elbeszélés ilyen sok újraközléssel rendelkezik, számos oka van. Ezek közül az első, hogy a novella bekerült az 1912-es *Elbeszélésekbe*. Részben ez hathatott arra, hogy más válogatók is felvették anyagukba: a *Lobbanás az alkonyatban* (1955), *A kakukkos óra* (1969), *A tiszta ház* (1981), *A jutalom* (1986) is tartalmazza, s Pozsvai Györgyi is kihagyhatatlannak találta, amikor beillesztette az *Őszi éjszakába* (2002). Ez azonban csak hat megjelenés a 16-ból. Ha csak ennyi volna, a novella sorsa nagyon hasonlítana a kánon egy másik fontos darabjához, a 8 megjelenéssel rendelkező *A tiszta házhoz*, amely egyetlen, 1897-es újságközlésből szintén az *Elbeszélések* nyomán került be 7 válogatáskötetbe (a fentiekén kívül az 1956-os *Válogatott elbeszélésekbe* és a 2001-es *Gát a lejtőnbe* is), antológiaközlése azonban egy sincsen. A *Parasztszégyen* népszerűségének azonban van egy másik aspektusa is. A novella ugyanis már korán, még a háború alatt antológiadarabbá vált, majd 1961-ben bekerült a *Magyar elbeszélők* című reprezentatív (s némiképpen „pártos” válogatású), egyértelműen kanonizációs szándékkal összeállított kötetbe. Véleményem szerint innen vette át aztán számos más, nem egyszer az oktatásban is használatos gyűjtemény, mint a *Magyar novellák* (1973), *Magyar elbeszélők* (1976), *Fehér virág* (1967) és *Nemes rozsdá* (1994, 1995, 2007, 2014): ezek szerkesztői több esetben vélhetőleg már egyáltalán nem foglalkoztak a Petelei-életművel és értékelésével, vagy éppen a szövegek előtörténetével. Egyszerűen csak a *Magyar elbeszélők* felkínálta novellákból választottak egyet vagy többet. Emellett az elbeszélés az *Erdély lelke* (2003) című antológiába is bekerült, amelyről később még lesz szó.⁷⁷ Összefoglalva elmondható, hogy az, hogy ez a kötetben csak posztumusz megjelent novella vált a legtöbbet kiadott Petelei-művé (a szerzői kötetek novelláinak legtöbb megjelenéssel rendelkező listavezetője, az *Őszi éjszaka* is eltörpül mellette, hiszen „csak” 14 közlése van), alapvetően a véletlennek köszönhető: leginkább annak, hogy az egyébként kiváló elbeszélés – talán sokatmondó címe és témája miatt is – részévé vált az 1961-es antológiának, amely számos későbbi mintájául szolgált.

A posztumusz kiadott, kötetbe került novellák közül a második legtöbb közléssel a már emlegetett *A csíkos szőttes* (eredetileg, Peteleinél *Czifra Kati*) rendelkezik: kilencel. Erről korábban már esett szó: egy Petelei által kifejezetten „elhanyagolt” szöveg vált az életmű reprezentatív darabjává, s – új, Gyalui Farkas adta címén – még kötet-címadóvá is az 1937-es, Szentimrei Jenő bevezette erdélyi gyűjteményben. Antológiakötetbe azonban még egyszer sem került be. Nyolc megjelenése volt *Az alkunak* és *A tiszta háznak*: mindkettő csak szerzői válogatáskötetekben szerepelt. Sorrendben a hét megjelenéses elbeszélések jönnek: ezek közül *A Boros Samu háza* a fenti mintát követi (megjelent az *Elbeszélésekben* majd hat válogatásban), *A jutalom* azonban sokkal érdekesebb. Ez a novella nem szerepelt az 1912-es posztumusz kötetben, csak Bisztray Gyula adta ki átszerkesztve egy – akkor még hiányos – kéziratból. Így került be az iskolai oktatásba is, s nemcsak válogatáskötetekbe, de a *Magyar irodalom a századfordulón* című 1962-es oktatási segédkönyvként összeállított szöveggyűjteménybe is. Megjegyzendő, hogy 2014, a kritikai kiadás III-IV. kötetének megjelenése óta van már egy jobb, hiteles szövege, ezt azonban eddig még senki sem akarta kiadni. Végül hat megjelenéssel zárja a sort az *Igazmondás* és a *Két levél* című két novella: ahogyan a szerzői kötetek írásainál is, itt is a hat közlésnél zárnam a szorosán vett Petelei-kánont, azoknak a Petelei-elbeszéléseknek a gyűjteményét, amelyek a legismertebbek, legtöbbet közöltek. Mégis meg kell említeni, hogy alig maradt ki ebből a körből például *A végrendelet*: az a bizonyos, vitatott keletkezésű novella, amelynek sem kézírata, sem újságközlése nem található, csak az 1912-es *Elbeszélések*ből ismert. Mégis rangos darab: máig öt Petelei-novelláskönyvben volt olvasható, köztük a legújabb, 2014-esben is.

Kutatásaim alapján egy 83 szövegből álló novellakánon rajzolódik ki, amelynek éppen a fele, 44 a szerzői kötetből való Petelei-novellák száma. Ha igaz, hogy a „kánon a tradíción végzett munka

⁷⁷ A most és a későbbiekben megemlített válogatáskötetek bibliográfiai adatai az irodalomjegyzékben taáláhatók meg, a tanulmány végén.

terméke⁷⁸ és „az olvashatóság kereteinek a megszabása, de egyúttal a jövőben valamilyen követendő út és értékalakzat kijelölése is”⁷⁹, akkor Petelei műveinek kanonizációjával kapcsolatban valóban elmondható, hogy új tradíciót hozott létre, amikor „felülírta” az író azzal kapcsolatos döntéseit, mely műveit is tekintette befejezettnek és kötetbe illeszthető minőséggel bírónak. Továbbá egy valóban új utat jelölt ki, amely egységben kezeli Petelei valamennyi hátrahagyott novelláját, s ezek közül válogat.

Ahogy Szegedy-Maszák Mihály leszögezi – természetesen „Nemcsak fönmaradó, de újraélesztett, helyreállított kánonról is tudunk”.⁸⁰ Ennek megfelelően Petelei a harmincas évektől ismét olvasottá vált, a hatvanas évektől már egészen biztosan bekerült egyfajta helyreállított kánonba, s azóta is folyamatosan, stabilan jelen van benne. Az oktatásban nélkülözhetetlen egyfajta intézményes kánon megjelenése⁸¹, s ennek Petelei munkássága mindenképpen, vitathatatlanul része. Persze ez nem jelenti azt, hogy minden, a közoktatásban részt vevő egykori tanuló rendelkezni fog vele kapcsolatban az olvasói kompetenciával, vagyis tudatában él egy olyan kánon⁸², amelyben Peteleinek is hangsúlyos szerepe van. Szeretném azonban hinni, hogy ez nem is elvárható jelenség.

Az tehát, hogy az író tényleg jelen van-e napjaink kánonjában, két szemszögből vizsgálandó. Az egyik a „bemenet”, vagyis a leendő befogadók rendelkezésre bocsátott művek, szövegek, információk összessége. A másik a „kimenet”, a kontrasztív keret, a felhasznált értelmezések és a valóban megismerhető és megismert művek összessége.⁸³ Ahogyan az eddigiekből látható volt, Peteleinek ma sok szempontból már nem adósa az irodalomtörténet-írás.

Amennyiben a „kánon (...) nem csupán szövegek, szerzők, műfajok és beszédmódok valamely halmazának listája s (jobbik esetben) fogalmi összegzése, hanem a kommentárból kinövő értelmezés rendszere, amelyet lezáró és nyitó, előíró és azt folyamatosan tagadó mozgás jellemez”⁸⁴, úgy elmondható, hogy Peteleivel kapcsolatban létezik ez a kánon. Ha igaz, hogy a „kánon határozza meg, milyen kulturális termékeknek van meg nem kérdőjelezhető értéke valamely értelmező közönség számára”⁸⁵, úgy Petelei egyes műveiről bizonyosan kimondhatott, hogy alapvetőek, fontosak a magyar olvasóközönségnek, s ezek „megőrzendővé, »mértékadóvá« válnak, tekintélyre tesznek szert”.⁸⁶ Ha létezik „kánonápolás”⁸⁷, akkor Petelei esetében ez is nyilvánvaló: a műveiből válogató kötetek rendszeres időközönként való megjelenése, a róla és műveiről rendezett emlékezők mind bizonyítják, hogy bizonyos értelemben még Petelei-kultuszról is lehet beszélni. Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Alexa Károly, „Petelei presztízse napjainkig folyamatos, és azt tapasztalhatjuk, hogy rendre Erdélyből indulnak a Petelei-kultusz újabb hullámai.”⁸⁸

Ugyanakkor a helyzet mégsem ilyen egyértelmű. Egyrészt, ahogy Boka László leszögezi, a kánon „egyedi szerzők bizonyos műveinek összessége, ezek hitelesnek tartott változata, elfogadott listája”.⁸⁹ Ahogyan azonban korábban kiderült, Peteleitől sok esetben olyasmit szokás a kánonba illőnek tartani, ami nem feltétlenül az adott mű leghitelesebb változata. A kritikai kiadás késői megszületése, a Petelei művek kánonjának kifejezetten az egyes válogatások szerkesztői által történő kialakítása így visszahathat Peteleinek az irodalmi kánonban elfoglalt helyére. Érdekes kérdés, változtatna-e helyzetén egyes művei eredeti, átszerkesztetlen szövegének szélesebb körben történő megismertetése? Vagy megtehetné-e ezt a szerzői kötetek egykori, autorizált egységének visszaállítása, egy-egy szerzői kötetnek mintegy ciklusként való kezelése?

⁷⁸ ROHONYI Zoltán, *Kánon és kanonizáció: A XIX. századi irodalom értelmezési kereteihez = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijárat Kiadó, 2000, 12.

⁷⁹ BOKA László, *Egyszólamú kánon? Tanulmányok és kritikák*, Bp., Gondolat, 2012, 12.

⁸⁰ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *„Minta a szőnyegen”: A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 1995, 77.

⁸¹ ROHONYI, *i. m.*, 14.

⁸² SZEGEDY-MASZÁK, *i. m.*, 76.

⁸³ Alapfogalmak: ROHONYI, *i. m.*, 8, 13., BOKA, *i. m.*, 12.

⁸⁴ ROHONYI, *i. m.*, 8.

⁸⁵ SZEGEDY-MASZÁK, *i. m.*, 77.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ HANSÁGI Ágnes, *Klasszikus – korszak – kánon: Historizáció és temporalitás tapasztalat az irodalomtudomány történeti koncepcióiban*, Bp., Akadémiai, 2003 (Philosophiae Doctores), 7.

⁸⁸ ALEXA, *i. m.*, 405.

⁸⁹ BOKA, *i. m.*, 12.

Véleményem szerint az első kérdésre nemleges a válasz: Petelei jelenkori olvasottságával kapcsolatban ugyanis a szövegek filológiai pontosság kiadása nem jelenik meg kiemelt szempontként. Ezzel szemben a második kérdés még megválaszolásra vár. Igaz ugyan, hogy ahogyan arról már volt szó, nemrég napvilágot látott *Az élet* új kiadása (2011), sőt, két különböző e-book-kiadása is (2011, 2013, 2016, illetve 2016), ezeknek a kiadói azonban nemhogy nem hangsúlyozták, hogy könyvük esetében egy szerzői kötetről, nem pedig utólag szerkesztett válogatásról van szó, de az egyik esetben valószínűleg nem is tudták ezt. Így ez az érdekes szempont egyelőre a befogadók stratégiáit sem befolyásolhatta.

Mindenesetre igaza volt Szegedy-Maszák Mihálynak, amikor felismerte, hogy a kánonok alakulására alapvető hatással lehet az, hogy „sokkal több műalkotáshoz lehet hozzáférni, mint korábban”.⁹⁰ Ma az internet segítségével mérhető le Petelei ismertségének vagy kedveltségének néhány olyan aspektusa, amely csak a szakirodalmat olvasva teljességgel homályban marad. Emellett az internet is segíthet abban, hogy valóra válhasson az, amit Hansági Ágnes úgy körvonalazott: a kánonápolás lényege, hogy „a materiális kánon műveit és szerzőit a kéznél levőség állapotában tartsa, vagyis hogy a hagyomány egy minél szélesebb sávját igyekezzék az adott kultúra számára a kiválasztásra érdemes, jó olvasmányok emlékezetében megtartani.”⁹¹ A materiális kéznél levőséget részben vagy egészben felváltja a virtuális. Jóval könnyebb az internet segítségével értesülni az új (Petelei-)könyvek megjelenéséről, azokat onnan megrendelni, s így azután materiális formában birtokolni. De sokkal könnyebb virtuálisan is hozzájutni (Petelei-)művekhez a letölthető anyagok, az e-könyvek és más források segítségével. Szintén az internet segít abban is, hogy egyfajta – irodalomtörténeten és irodalomelméleten kívüli – befogadói diskurzus folyhasson az egyes írásokról. A neten számos helyen szerepelnek Petelei-művek és műrészletek⁹², s nemcsak hivatalos, kánonalkotó fórumokon (amilyen a Magyar Elektronikus Könyvtár). Az amatőr hangoskönyv vagy a személyes blogokban közzétett novellák pusztán létükkel bizonyítják, hogy Petelei egyáltalán nem ismeretlen a jelenkor olvasói körében.

Mai esetleges népszerűségének, olvasottságának azonban mindenképpen van még egy jelentős összetevője. A novellák közléseinek korábbi bemutatásánál többször is megkülönböztettem a szerzői válogatásköteteket és a Petelei-novellák többszerzős antológiában való feltűnéseit. Ahogyan arról már korábban írtam, az 1990-es évek végétől megindult egy olyan törekvés a magyar könyvkiadásban, amely jelentősen hozzájárult, hozzájárulhatott Petelei népszerűségének, ismertségének növekedéséhez is, a szakma azonban mégsem foglalkozott vele. Bár már korábban is előfordult, hogy egy-egy Petelei-írás bekerült valamilyen tematikus antológiába⁹³, 1999-től startolt egy újszerű sorozat, a *Magyar novella* a Palatinus Kiadónál, amely azután több, máig létező, kapható könyvszéria mintájául szolgálva új hagyományt teremtett. Ilyen lett a Noran (majd Noran Libro) Kiadó *Novella* sorozata (amelyet a *Magyar novellát* is „kitaláló” Kőrössi P. József szerkeszt, s 2000-től létezik), de ezt a mintát követve a szegedi Lazi Kiadó is létrehozott egy sorozatot, amely címmel ugyan nem rendelkezett, de egységes borítójával, formátumával egyértelműen sorozatot idéz, s a könyvesboltok, netes webáruházak kínálatában is azonnal felismerhető volt és marad.

⁹⁰ SZEGEDY-MASZÁK, *i. m.*, 80.

⁹¹ HANSÁGI, *Klasszikus, i. m.*, 10.

⁹² Csak néhány kiragadott példa: a *Magyar Elektronikus Könyvtárban* elérhető *Az élet* című kötet (az 1908-as, egykötetes változathoz digitalizálva, <http://mek.oszk.hu/10300/10397/10397.htm>), s további három novella a *Nemes rozsdá* című gyűjteményben (<http://mek.oszk.hu/01000/01061/01061.htm>). A *Youtube* videómegosztón megtekinthető filmmel kísért hangoskönyvként a *Parasztszégyen* (<https://www.youtube.com/watch?v=1HjEBHLKA6o>). Ezen az oldalon szintén szerepel, ahol számos amatőr hangoskönyvet lehet meghallgatni: <http://csukottszemmel.blogspot.hu/>. De az író egyes novellái önállóan is közlésre kerülnek különböző blogokon, amelyek szerkesztői feltöltik a kedvenc irodalmi műveiket: pl. *Árva Lotti*: <http://jazsoli.blogspot.hu/2014/05/petelei-istvan-arva-lotti.html>, *A jutalom*: <http://csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.hu/2014/10/petelei-istvan-jutalom-az-1880-as.html>, *Az édes anya*: <http://taborozok.network.hu/blog/taborozok-eletkepek-hirei/petelei-istvan-az-edes-anya>. (Valamennyi hivatkozás ul. 2017.09.13.) Az interneten egyébként a kritikai kiadás is ingyenesen hozzáférhető.

⁹³ Például a *Ki szép, ki jó: Elbeszélések lányokról, asszonyokról* (vál., szerk. UGRIN Aranka, VARGA Kálmán, Bp., Kozmosz Könyvek, 1977) címűbe *A könyörülő asszony*, vagy a gyerekekről gyerekeknek szóló *Két kiskutya barátokzik* (Bp., Móra, 1981, Mókus Könyvek) kötetbe a *Kisleány baja*, amely különösen érdekes választás, mivel egy egyébként meglehetősen elfelejtett novelláról van szó.

Az első két sorozat lényege, hogy a tematikus antológiák bőséggel válogatnak a 19-20. század ismert és kevésbé ismert szerzőinek novellái közül. A *Magyar novella* keretében 1999-2004 között 24 kötet jelent meg, ezek közül ötben szerepeltek Peteleinek is írásai⁹⁴, a *Mi az a szerelem?*-ben, a sorozat kezdőkötetében mindjárt kettő is. A *Novella* sorozat 2000-2015 között ötvennégy kötetet ért meg, ezek közül nyolcban szerepeltek Peteleinek írásai.⁹⁵ Ezeknek a sorozatoknak volt köszönhető annak a gondolkodásmódnak az előtérbe kerülése, amelyre azután a Lazi Kiadó már említett kötetszériája épült. A *Magyar novella* „találmánya” volt, hogy a tematikával összekötve, érdekessé téve feléleszthetők tetszhalott állapotukból a magyar novella kiváló kismestereinek művei. A *Novella* sorozat pedig már bővelkedett erdélyi tárgyú antológiákban.

A Lazinál azután Petelei művei olyan kötetek gyakori vendégeivé váltak, amely magyar novellaszerzők erdélyi témájú novelláit közölték. A szegedi könyvműhely 2002-től indította meg sötétbarna gerincű, kemény kötésű könyvsorozatát, amelynek a fedélrajza mintha a szalmazsúp szövétét utánózná. Ez a rusztikusan elegáns külső ma is jelzi az olvasóknak, forgatóknak, hogy valódi, autentikus erdélyi irodalom került a kezükbe. A sorozatban egyrészt erdélyi vagy Erdélyhez is köthető írók regényei jelentek meg, másrészt erdélyi novellisták elbeszélés-gyűjteményei. Ez utóbbiak között látott napvilágot a *Búcsújárás* című Petelei-válogatás, amelyet részletesen is bemutattam. Végül a harmadik alsorozat a tematikus, erdélyi novellagyűjteményeké volt: 2003-2008 között tizenhárom ilyen adott ki a Lazi, szerkesztésük pedig a *Búcsújárás*hoz hasonlóan Hunyadi Csaba Zsolt nevéhez köthető. Ebben az új Erdély-kánonban megkülönböztetett helyet kapott Petelei, aki a tizenháromból nyolc kötetben is szerepelt írással.⁹⁶

E kötetekkel foglalkozva, úgy vélem, fontos kettősség észlelhető. E könyvek ugyanis témaként Erdélyt helyezik a középpontba, s többségük csak erdélyi írók műveiből válogat, bemutatva, felélesztve, az olvasók kezébe adva egy – elviekben – regionális magyar irodalmat. A kiadó azonban szegedi, az egyes köteteket elolvasók jó része pedig – a könyvesbolti és könyvtári terjesztésből következően – nem erdélyi, hanem anyaországi magyar. Így jelentősen árnyalható az a korábban többektől idézett vélekedés, hogy Petelei-reneszánsz vagy a Petelei-értelmezés új és új hullámai általában Erdélyből indulnak ki. Inkább úgy fogalmaznék, hogy Petelei jelenlegi olvasottságát és olvashatóságát nagy részben az biztosítja, hogy művei Erdélyben játszódnak, Erdély tájait mutatják be, erdélyi ízeket tartalmaznak – mindez pedig jelenleg a hazai olvasók körében is rendkívül népszerű trend.

Látva ezeknek a könyvsorozatoknak az ezredforduló előtti és utáni népszerűségét, azt, hogy milyen sok cím, sőt, egy-egy éven belül is hány hasonló zsánerű kötet került kiadásra és nyilvánvalóan eladásra, egyértelművé válik, hogy ezek az antológiák vásárló- és olvasóközönségre találtak. Mivel céljuk kifejezetten a 19-20. századi novellairodalmunk jeleseinek újraközlése volt, s szerzőik között a köztudomásban élők és az újra-felfedezendők, a kis- és a nagymesterek egyaránt szerepeltek, Petelei egy – különös módon – valamennyire ismerhető név lehetett bennük, akiknél jóval egyértelműbben „ismeretlenek” is akadtak. Ezen kívül az író novellái ezekben az antológiákban nem mint Petelei-írások, hanem mint zsidó, szerelmes, székely, örmény, női, lovas, kolozsvári, karácsonyi, halál- és erdélyi témájú elbeszélések szerepelhettek, egy kontextusban sok más, a Peteleiével csak témájukban megegyező novellával, amely értelmezhetőségüknek, megismerhetőségüknek, megkedvelhetőségüknek új változatait és lehetőségeit hozta létre. Ha azt állítom, hogy Petelei igenis ismertségnek örvend a mai olvasók körében, azt tehát nem feltétlenül úgy értem, hogy sokak kedvenc írója, vagy sokak rendelkeznek egész pályája, életműve ismeretével. Ám a fenti könyvek sikeréből nyilvánvalóan következik, hogy több kortárs olvasógeneráció ismerhet Petelei-műveket e gyakran forgatott antológiákból – akár úgy is, hogy nem biztos a szerzőjükben.

⁹⁴ *A nő, az más*, 1999, 2002, *Mi az a szerelem?*, 1999, *A gyógyító halál*, 2000, *Patkócsattogás*, 2002.

⁹⁵ *Mese a számaremberről*, 2009 (csak a második kiadásban), *Erdélyi csillagok*, 2002, *Most már jöhetsz, Jézuska*, 2002, *Város a Szamosnál*, 2004, *Székelyek*, 2005, *Örmények*, 2008, *A gyógyító halál*, 2010, *Nagyapám – nagyanyám*, 2013.

⁹⁶ *Erdély lelke*, 2003, *Balladák földje: Erdély*, 2005, *Erdélyi karácsony*, 2004, 2005, 2006, *Székely apokalipszis*, 2007, *Virágveszedelem*, 2007, *Karácsony a havason*, 2008.

A fentieket támaszthatja alá a *Moly*⁹⁷ nevű könyves közösségi oldal néhány véleménye is. A *Moly* lényege, hogy a könyvek adatlapján értékelések, olvasói vélemények hagyhatók, sőt, szerencsés esetben esetleg befogadói diskurzus is kialakulhat a művekről. Sajnos azonban ez a magyar, nem kortárs szerzők művei esetében (hacsak nem kötelező olvasmányokról van szó) még hiányzik, az értékelések száma általában alatta marad az ötnek. Ennek ellenére áttekintettem, milyen szöveges vélemények születtek olyan könyvekről, amelyek fel vannak töltve a *Molyra*⁹⁸, és tartalmaznak Petelei-műveket. Ilyet tizenkettőt találtam⁹⁹: tizenegy antológiát és a 2009-es *Búcsújárás* című Petelei-válogatást.

A fentebb elemzett antológiák egy korai, 1977-es elődéről, a *Ki szép, ki jóról* írva az értékelő összefoglalta a tematikus antológiák népszerűségének az okait. Ilyen befogadóbarát előnyök: a lassan olvasás lehetősége, a váratlanság izgalma, a hangulatok sokféleségének a hasznossága, s az, hogy egy-egy tekintélyes szerzőnév ráveheti az olvasót „ismeretlen” szerzők műveinek befogadására, elfogadására is.¹⁰⁰ Egy 1980-as tematikus antológiáról, az *Emberi gyarlóságokról* említi a véleményező: „Nagyon üdítő, h időben és térben távoli szerzőket fűztek fel egy témára.”¹⁰¹ Szintén a fenti előnyökről tanúskodik a más nézőpont emlegetése a *Virágveszedelem* kötet esetében: „A szerelemnek egy teljesen másfajta nézőpontját, értelmezését ismerhetjük meg.”¹⁰² A tematikus kötetek előnyeire utal egy másik értékelő, ezúttal már egy friss ilyen könyv, a *Mese a számáremberről* kapcsán: „Máris megszerettem ezt a sorozatot – külön öröm, hogy általam ismeretlen írókat is megismerhettem, illetve néhány olyan íróról is megtudtam, milyen jól tud írni, akitől eddig nem olvastam semmit.”¹⁰³

Az antológiakötetek véleményezésekor azonban megjelenik egy másik látásmód is: a hazafiságot, erdélyiséget, magyarságot hangsúlyozó. „Véleményen (sic!) szerint ez egy nagyon szép, igényes gyűjtemény. A kötet elgondolkodtató, megható történeteket sorakoztat fel, amelyek tele vannak érzésekkel, és amolyan igazi magyar lelkülettel vannak megírva. Azt hiszem ez is egy nagyon jó példa arra, hogy lovas nemzet a magyar. Hiszen hogyan másképp tudott volna létrejönni ez a sok szép történet?” – írja a *Patkócsattogásról* egy értékelő.¹⁰⁴ Az *Erdélyi csillagok* véleményezője egész miniesztét kerekít Erdélyről.¹⁰⁵ Az *Erdélyi karácsony* értékelő olvasója pedig a kötet nyelvi fordulatait is átveszi: „Csakúgy, mint a Karácsony a havason, ez a válogatás is erőst' tetszett nekem.”¹⁰⁶ E véleményből is kiderül, hogy a tragikus borongás, amely számos Petelei-mű alaphangja, az olvasók egy részének a már idézett szakirodalmi feltételezések ellenére nem okoz gondot. Így amikor a *Nagyapám – nagyanyám* című válogatásról ad rövid pillanatképet egy

⁹⁷ <https://moly.hu/> (ul. 2017.09.13.)

⁹⁸ Mivel a feltöltés önkéntes, ezért a legkevésbé sem következetes, számos műnek nincs még adatlapja, annak ellenére, hogy a *Moly* 2008 óta működik, csak a kortárs, friss könyvek esetében tekinthető megbízhatónak, késznek. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Moly.hu> (ul. 2017.09.13.).

⁹⁹ Antológiáknál: *Ki szép, ki jó, Nemes rozsdá, Emberi gyarlóságok, Mi az a szerelem?, A nő, az más, A gyógyító halál, Patkócsattogás, Erdélyi csillagok, Virágveszedelem, Erdélyi karácsony, Nagyapám – nagyanyám*. Kötetnél: *Búcsújárás*.

¹⁰⁰ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, ppeva nicknevű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/1114924> (ul. 2017.09.13.).

¹⁰¹ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Mileva nicknevű nőolvasó, foglalkozására nézve könyvtáros. <https://moly.hu/ertekelesek/153750> (ul. 2017.09.13.).

¹⁰² A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Filippino nicknevű, 1988-as születésű nőolvasó (Orvos Bettina Filippa). <https://moly.hu/ertekelesek/1418033> (ul. 2017.09.13.).

¹⁰³ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, TiaRengia nicknevű, 1986-os születésű nőolvasó (Aigner Edit). <https://moly.hu/ertekelesek/1828535> (ul. 2017.09.13.).

¹⁰⁴ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Zeline92 nicknevű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/1969043> (ul. 2017.09.13.).

¹⁰⁵ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő Goofry nicknevű férfiolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/1666582> (ul. 2017.09.13.).

¹⁰⁶ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Filippino nicknevű, 1988-as születésű nőolvasó (Orvos Bettina Filippa). <https://moly.hu/ertekelesek/1344640>. Igaz, épp e kötetrel kapcsolatban vetődik fel, hogy épp ezért túl szomorú karácsonyi olvasmány. „Hmmm...Jó, meg szép, meg minden...de valahogy nem hozta meg a karácsonyi hangulatot. Minden történet olyan szomorú benne. :(” – írja a könyvet 5-ből 4 csillaggal értékelő, sassenach nicknevű, 1985-ös születésű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/857554>. (Valamennyi ul. 2017.09.13.)

értékelő¹⁰⁷, ennyiből is kiderül, hogy számára a tragikus történetek is elfogadhatók, amilyen a Peteleitől a kötetbe bekerül *A nagyapó* is.

Persze a *Moly* arról is tanúskodik, hogy Petelei művei nem mindig alkotnak osztatlan sikert. A *Nemes rozsdá* című gyűjteményről három szöveges értékelés is olvasható az oldalon: két háromcsillagos és egy négycsillagos. Érdekes módon azonban valamennyi dicsérő a „szigorú” értékelés ellenére is. Kétten is afféle minielemezéseket írnak az értékelésükbe, ami a *Moly* terjedő jelenség.¹⁰⁸

Végül érdemes egy pillantást vetni a *Búcsújárásról* írt két véleményre, amelyek teljességgel ellenkező eredményre jutnak. „*Sajnos nem tudtam elolvasni, nagyon hamar feladtam. Pedig ilyen nagyon ritkán szokott velem előfordulni. Nehéz, régies nyelvezet, komor, sokszor érthetetlen történetek. Pedig sokat vártam tőle. :(Az 1 csillagot a borítóért kaptam.*”¹⁰⁹ – panaszolja az egyik értékelő, s ezzel mintegy alátámasztja a szakirodalomban felvetődő összes, a Petelei-novellák olvashatóságával kapcsolatos aggályt. Megjegyzendő azonban, hogy mintegy kétszáz tételes olvasmánylistáján a magyar szépirodalmat mindössze két Gárdonyi Géza-mű valamint néhány nyilvánvalóan nosztalgiaiából olvasott lányregény és gyerekkönyv képviseli, nagy számban található viszont fordított, modern nyelvezetű szerelmes-romantikus könyvek Danielle Steeltől Rosamunda Pilcheren át Nora Robertsig, amelyek megmagyarázhatják a nyelvi-értelmi gátat.¹¹⁰ Ugyanitt szerepel azonban egy másik vélemény is: „*Nem hiszek a sorsszerűségben, de ennek valahogy így kellett lennie. Elég régóta nem veszek papír alapú napilapokat, Nemzeti Sportot meg korábban sem vettem volna, na mindegy. Egy barátom megkért, hogy felé menet ugyan vegyek már neki egyet. Az újságosnál láttam ezt, az »olcsó könyvek« között. Olcsó könyv? Ez? Szomorú. Még fiatal egyetemistaként olvastam Peteleit, kötelező volt már meg nem mondom, hogy mihez. Akkor szerettem. Időnként eszembe jutott, könyvesboltban is kerestem, nem nagyon láttam sehol. Reménytelennek tűnt beszerezni, Pedig igazán jó novellák ezek, és amikor egyesek kánonba kerülésért, meg elfeledett írók népszerűsítéséért küzdenek, akkor az ő neve is igazán előkerülhetne. Személyes, bocsánat érte: »Ráadásul erdélyi is, ez meg most nagyon menő.« Erdélyi amúgy valóban, minden sorában, jó értelemben is. Személy szerint én valahol Bodor Ádám elődjét látom benne. Főleg akkor jó, amikor sűrít, és atmoszférát teremt. (Na jó, a történetek is jók.)*”¹¹¹

¹⁰⁷ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Gólyanéni nicknevű nőolvasó: „*Oly sokfélék a kötet novellái, mint amilyen sokfélék a nagyapák, nagymamák. Megjelennek a nagyszülők társaságában töltött végtelenül boldog pillantatok, régi vakációk emlékképei, életörömet sugárzó történetek, ugyanakkor számtalan szívfacsaró, szomorú, keserves élettörténetről is hírt adnak a mű krónikásai.*” <https://moly.hu/ertekelesek/1466675> (ul. 2017.09.13.).

¹⁰⁸ A kötet négy Gozdsu Elek-, három Petelei- és két Bródy Sándor-elbeszélést tartalmaz. Az első értékelő a könyvet 5-ből 3 csillaggal értékelő, VERDI nicknevű, egyetemet végzett férfi olvasó, aki így ír: „*Hát jók voltak, de a végére már untam. Nem Bródyval volt bajom hanem egyszerűen egyfajta monotonitást véltem felfedezni. Gozdsu a vadász nyugalmasság téreőrít veti ki a nyugodt élet tengerére, Petelei az ősök felé kacsingat, Bródy pedig játszik a szavakkal.*” <https://moly.hu/ertekelesek/556523>. A második értékelő a könyvet 5-ből 4 csillaggal értékelő, mcborzaska nicknevű, 1992-es születésű, egyetemet végzett nőolvasó, aki így ír: „*Vizsgra csak a Mea culpa kell, de beleolvastam a többi novellába is mert bármit csinál az ember, csak ne kelljen tanulnia. De megérte. Korábban egyik írótól sem olvastam még, most ezt pótoltam. Mondjon bárki bármit, nekem tetszett mindegyik írás.*” <https://moly.hu/ertekelesek/2080503>. Végül a harmadik értékelő a könyvet 5-ből 3 csillaggal értékelő, anesz nicknevű, 1980-as születésű, egyetemet végzett, könyvesblogot vezető nőolvasó (Krem Anita), aki így ír: „*Azért ezt a novelláskötet választottam, mert ezektől az íróktól még semmit sem olvastam, kivéve Bródyt, akitől A tanítónőt igen. Nem rosszak, de egyik sem fogott meg különösebben. A Gozdsu novelláknál az egyén és az idő áll a középpontban, az öregedés, a magány, a politikai karrier és a bűntudat. Peteleinél inkább az emberi kapcsolatok, illetve azok kudarca. Bódynál (sic!) a bizalom és az azzal való visszaélés, ami mind a két novellában halálhoz vezet. Összességében az emberi kiszolgáltatottságra hívták fel ezek a szerzők a figyelmet. Azért jó volt hosszú idő után ismét novellákat olvasni, és újra rácsodálkozni, milyen gyöngyszemeket lehet alkotni egy rövid, tömör műfajban is.*” <https://moly.hu/ertekelesek/1472219>. (Valamennyi ul. 2017.09.13.)

¹⁰⁹ A könyvet 5-ből 1 csillaggal értékelő, Zsuzsanna_Hernádi nicknevű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/1456990>. Olvasmánylistája: https://moly.hu/tagok/zsuzsanna_hernadi/olvasmanylista (ul. 2017.09.13.).

¹¹⁰ Érdemes lenne tudni, mi keltette fel az olvasó érdeklődését Petelei iránt...

¹¹¹ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő MortuusEst nicknevű férfi olvasó, <https://moly.hu/ertekelesek/2097514> (ul. 2017.09.13.).

Úgy vélem, az előbbi két értékelés kontrasztja kiválóan szemlélteti, hogy Petelei olvasatlansága vagy olvashatlansága olyasféle mítosz, amelyet mindig alá lehet támasztani valós tényekkel: ám mindig lesznek olyan tények is, amelyek egyértelműen cáfolják. E kettősség arra figyelmeztet, hogy nem szabad megmaradni a legendák szintjén, pusztán a sokszor hangoztatott közhelyekhez keresve bizonyítékokat.

5. Következtetések

Petelei a fentiek alapján valójában olvasott és olvasható író sokak számára, ha nem is mindenkinek. A kérdés már csak az, hogy sikerül-e továbblépni a Petelei-recepciónak, belátva, hogy az író kánonban elfoglalt „kismesteri” helye immár biztos, az olvasók egy része számára pedig fogyaszthatók a Petelei-művek. Igaz, azokkal a fentebb bemutatott kötetekkel, amelyek – vélhetőleg – alapvető szerepet játszanak abban, hogy Petelei ma, a kétezzer-tízes években megismerhető és olvasható szerző, az irodalomtörténet-írás egyáltalán nem foglalkozott. Sőt, hozzátehető ehhez, hogy a sokak által elsíratott magyar könyvkritika sem írt róluk.¹¹² Ráadásul amikor az első tematikus antológiák megjelentek (1999), s bennük egyes Petelei-írások az olvasók kezébe juthattak, a szakma még hangsúlyozottan adós volt Petelei legújabb újraértékelésével és újrafelfedezésével.

Epp ezért egy különös elválasztottságot érzékelek a Petelei-életművel kapcsolatos kánonképzésben és kánonképződésben. Ezt az eddigiek alapján a következőképpen vélem megfogalmazhatónak.

Egyfelől a Peteleiről író irodalomtörténészek folyamatosan, napjainkban is hangsúlyozzák az író elfeledettségét, szorgalmazzák újra felfedezésének szükségességét, s bizonyítva látják olvasatlanságát, sőt, olvashatlanságát. Ehhez szívesen felhasználgják az írói életművel és életrajzzal kapcsolatos, immár évszázados, s bár könnyen cáfolható, mégis makacsul fennmaradó mítoszokat, legendákat és toposzokat. Eközben mégis izgalmas, új fordulatok jellemzik a Petelei-recepciótörténetet: Pozsvai Györgyi kánonmódosító, életmű-átértelmező tevékenysége a 2000-es évek elején, Török Zsuzsa a kritikai kiadások összeállításával az író novellaéletművét valóban felfedeztető, s egyben a novellakánont újra meghatározó törekvései a 2000-es és 2010-es évek folyamán.

Másfelől igaz ugyan, hogy az 1950-1980-as években az elérhető válogatáskötetek hatására kialakult Petelei-szövegkánont módosító próbálkozások kevéssé tekinthetők sikeresnek, mégis a 2000-es évek elejétől mindenképpen számolni kell azzal, hogy nőtt a Petelei egyes műveit elérő és megismerő olvasók száma. Részben a népszerű antológiakötetek, részben Pozsvai Györgyi 2002-es *Őszi éjszaka* és Hunyadi Csaba Zsolt 2009-es *Búcsújárás* című Petelei-novellagyűjteményei hatására kiépült és jelenleg is létezik egy csendes Petelei-ismeret, Petelei-kedvelés, sőt (az erdélyi, hazafias és nemzeti narratívákkal összefüggésben) egy csendes Petelei-kultusz is, amely Erdélyben illetve a magyarörmény közösségben további aspektusokkal is kiegészül. A 2008-as érettségi polémia végeredményben érdekes módon megerősítette Petelei helyét az iskolai oktatásban, s így az intézményes kánonban is. Az pedig, hogy az 1990-es évek végétől rendszeressé vált a magyar könyvkiadásban az igényes, tematikus szerkesztésük miatt ajándéknak is kiválóan alkalmas magyar elbeszélés-antológiák megjelentetése, s ezekben számos Petelei-mű jutott el újabb és újabb olvasókhoz, megteremtett, valószínűleg megteremtett egy új olvasóréteget. Olyat, amelynek tagjai az író több novelláját is ismerhetik, kedvelhetik, netán időnként újra is olvashatják azok hangulata, témája, átélhető cselekménye vagy szereplőinek lélektanilag izgalmas ábrázolásmódja miatt – ám az egyes elbeszéléseket nem feltétlenül tudja Petelei nevéhez kapcsolni, mert azok csak a válogatáskötetek tematikai kontextusában ismeretesek és jelentősek számára.

Az elválasztottság lényege, hogy ez a két eseménysor csak helyenként, pillanatokra kapcsolódik egymásba: ilyen volt például az *Őszi éjszaka* megjelenése. A szakma nemigen vesz tudomást Petelei olvasottságáról, művei frissebb kiadásairól, vagy például ismertségének internetes

¹¹² Talán nem véletlen, hogy a *Búcsújárás*ról például, ahogyan már említettem, egyetlen ajánlót sikerült csak fellelnem, a nonprofit működő internetes könyvajánló portálon, az ekultura.hu-n. Igaz, itt az írói-fordítói munkájáról jól ismert Galamb Zoltán írta meg rövid recenzióját. <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2009-09-10+00%3A00%3A00/petelei-istvan-bucsujaras> (ul. 2017. 09.13.).

jeleiről, a szerző iránt érdeklődő olvasó viszont nemigen talál megbízható, modern, mítoszmentes szakmai anyagot, életrajzt róla.

Amennyiben a hivatásos és a laikus értelmezők¹¹³ érdeklődési szférája közeledne egymáshoz, s a szakszerűség, a kanonizáltság képviselői és a nem hivatásos értelmező közösségek tagjai párbeszédet tudnának kezdeni, a Petelei-kánon képződése és újraképződése is új utakra térhetne. Véleményem szerint épp ezért a jövő Petelei-szakirodalmára a rengeteg izgalmat rejtő novellaértelmezés mellett vár egy komoly és kissé talán didaktikusnak tűnő feladat is. A cél: elosztatni a Petelei-életművet belengő ködöt, leszámolni Petelei ismeretlenségének mítoszával, valamint a novellaértelmezésben vagy Petelei kánonbeli helyének meghatározásában nemegyszer felhasznált életrajzi toposzokkal. Ugyanakkor a különféle vizsgálatokban az eddiginél nagyobb súllyal kell szerepeltetni a maga sajátos értelmezési stratégiáját követő laikus olvasó-értelmező közösség megnyilvánulásait, legyenek azok a közösségi média felületén megjelenő vélemények, vagy éppen a könyvvásárlási, könyvajándékozási szokásokkal kapcsolatos adatok.

Így lehetővé válhat az "ismeretlen" Petelei helyett a továbbiakban végre a "megismerhető" Peteleivel foglalkozni: ami olvasónak és értelmezőnek is csak javára válhat.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk a kutatás támogatásáért, amely az EFOP-3.6.1-16-2016-00006 „A kutatási potenciál fejlesztése és bővítése a Neumann János Egyetemen” pályázat keretében valósult meg. A projekt a Magyar Állam és az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával, a Széchenyi 2020 program keretében valósul meg.

Acknowledgement

This research is supported by EFOP-3.6.1-16-2016-00006 "The development and enhancement of the research potential at John von Neumann University" project. The Project is supported by the Hungarian Government and co-financed by the European Social Fund.

Irodalomjegyzék

- [1] Alexa Károly, *Petelei István = Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom*, vál., szerk., bev. Alexa Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20), 405-408.
- [2] Bárdos Dóra, *Az ismeretlen Petelei – Egy magyar elbeszélő életrajzi legendái*, GRADUS Elektronikus Folyóirat, Vol 4, No 1, 2017, 65-88.
- [3] Benyovszky Krisztián, *Újratöltés*, BUKSZ, 2003/4, 330-334.
- [4] Bisztray Gyula, *Petelei István = Petelei István, Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. B. Gy., Bp., Szépirodalmi, 1955, 5-38.
- [5] Bisztray Gyula, *Petelei István családja*, Bp., Egyetemi Nyomda, Bp., 1949
- [6] Boka László, *Egyszólamú kánon? Tanulmányok és kritikák*, Bp., Gondolat, 2012
- [7] Eisemann György, *Tér és nyelv, látvány és emlékezet a modern magyar novellában*, Irodalomismeret, 2013/2, 5-17.
- [8] Fekete Vince, *Petelei István: Válogatott novellák*, <http://szekelykonyvtar.ro/szk28> (ul: 2017.09.13.)
- [9] Galamb Zoltán, *Petelei István: Búcsújárás*, <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2009-09-10+00%3A00%3A00/petelei-istvan-bucsujaras> (ul: 2017.09.13.)
- [10] Hansági Ágnes, *A kánon egyszólamúsítása – A Jókai-precedens és a magyar romantika kánonja az ezredfordulón = Kánon és kanonizáció: Tanulmányok az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, Finnország, 2001) kánon-szimpoziumának az anyagából*, szerk. Dobos István, Szegedy-Maszák Mihály, Debrecen, Csokonai, 2003, 80-102.
- [11] Hansági Ágnes, *Klasszikus – korszak – kánon: Historizáció és temporalitástapasztalat az irodalomtudomány történeti koncepcióiban*, Bp., Akadémiai, 2003 (Philosophiae Doctores)
- [12] Kálmán C. György, *Mi a baj az értelmező közösségekkel? = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. Kálmán C. György, Bp., Balassi, 2001, 36-62.
- [13] Katona Zoltán, *Az egykori város: Petelei István emlékezete*, <http://uh.ro/kulturaalter/20180-az-egykori-varos-petelei-istvan-emlekezete> (ul: 2017.09.13.)
- [14] Kéri József, *Petelei István = Petelei István, Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. K. J., Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok), 5-22.

¹¹³ Kálmán C. György kifejezése: KÁLMÁN C. György, *Mi a baj az értelmező közösségekkel? = Az értelmező közösségek elmélete*, i. m., 54.

- [15] Z. Kovács Zoltán, *Mindennapiság, narráció, irodalomtörténeti olvasat: Petelei István novellisztikájának olvashatósága*, ItK, 111(2007), 54-75.
- [16] Kozma Dezső, *A belső láttatás változatai Petelei novelláiban* = Kozma Dezső, *Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 300-305.
- [17] Kozma Dezső, *Egy erdélyi novellista: Petelei István*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969
- [18] Kozma Dezső, *Petelei irodalmi sajtóközege* = Kozma Dezső, *Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 314-318.
- [19] Kozma Dezső, *Petelei István – az erdélyi kisváros felfedezője irodalmunkban* = Kozma Dezső, *Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 291-299.
- [20] Máriás József, *100 esztendeje hunyt el Petelei István: A Maros-vidék szomorú poétája*, Népújság, 2010. január 9., <http://www.hhrf.org/nep-ujzag/10jan/10nu0109.htm> (ul: 2017.09.13.)
- [21] Nagy Pál, *A novella mestere* = Petelei István, *Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. Nagy Pál*, Marosvásárhely, Impress, 2001, 5-9.
- [22] Nyilasy Balázs, *Az Árva Lotti és a Petelei István-i impassibilité*, Hitel, 2016/4, 92-101.
- [23] *Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. Bisztray Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980
- [24] Pozsvai Györgyi, *A dialógusforma Petelei István prózavilágában* = *A kánon peremén: Az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX-XX. század fordulójának magyar prózájában*, szerk. Eisemann György, Bp., ELTE, 1998, 123-136.
- [25] Pozsvai Györgyi, *Az „érzelmes, borongó” alaphang...: Petelei István életművének hagyománytörténete*, Iskolakultúra, 2001/10., 48-58.
- [26] Pozsvai Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, 2002. augusztus, 99-118.
- [27] Pozsvai Györgyi, *Éjjeli őrzáraton*, Palócföld, 2002/1, 39-54.
- [28] Pozsvai Györgyi, *Jegyzetek* = Petelei István, *Őszi éjszaka*, vál. Pozsvai Györgyi, Bp., Anonymus, 2002, 261,
- [29] Pozsvai Györgyi, *Ködképek az elbeszélés láthatárán: Petelei István A Csulakok című novellájáról*, Palócföld, 2003./különszám, 39-54.
- [30] Rohonyi Zoltán, *Kánon és kanonizáció: A XIX. századi irodalom értelmezési kereteihez* = *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. Takáts József, Bp., Kijárat Kiadó, 2000, 7-17.
- [31] Rózsafalvi Zsuzsanna, *Az újraolvasott Petelei: Petelei István: Őszi éjszaka*, Tiszatáj, 2003. november, 99-101.
- [32] Szegedy-Maszák Mihály, *A kánon mibenléte: remekmű és fejlődéstörténet* = *Kánon és kanonizáció: Tanulmányok az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, Finnország, 2001) kánon-szimpoziumának az anyagából*, szerk. Dobos István, Szegedy-Maszák Mihály, Debrecen, Csokonai, 2003, 9-22.
- [33] Szegedy-Maszák Mihály, *„Minta a szőnyegen”: A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 1995
- [34] Szentimrei Jenő, *Petelei István* = Petelei István, *A fülemüle*, Bp., Új Idők, 1943, 5-24.
- [35] Szilágyi Márton, *Túl a reményen: Tar Sándor: A mi utcánk*, Ex Symposion, 2006. október 2., http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=tul-a-remenyen_1357 (ul: 2017.09.13.)
- [36] Szili József, *A szétértelmező közösségek legitímálása* = *Az értelmző közösségek elmélete*, szerk. Kálmán C. György, Bp., Balassi, 2001, 22-35.
- [37] H. Tóth István, *Olvassuk együtt! – Petelei István: Csifó fráter és a lova*, Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek, 2004. szeptember (91. szám), 13-18, <http://www.mag-y-orm.axelero.hu/> (ul: 2017.09.13.)
- [38] H. Tóth István, *Szembenézés egy 160 éve született műfajteremtő íróval: Petelei István: A jutalom*, Magyaritanítás, 2012/4, 6-12.
- [39] Török Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, Bp., Ráció, 2011
- [40] Török Zsuzsa, *A kiadásról* = Petelei István *Összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. Török Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16), 767-774.
- [41] Urbán László, *Előszó és kitekintés* = Petelei István, *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. Urbán László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013, 5-19.

Petelei István könyvalakban megjelent művei

Életében kiadott szerzői kötetek

- Petelei István, *Keresztek: Tíz rajz*, Bp., Révai, 1882
- Petelei István, *Az én utcám*, Bp., Pallas, 1886
- Petelei István, *A fülemüle*, Bp., Singer és Wolfner, 1886 (Egyetemes Regénytár)
- Petelei István, *Jetti: Képek, történetek*, Bp., Singer és Wolfner, 1893
- Petelei István, *Felhők*, Bp., Franklin, 1897
- Petelei István, *Vidéki emberek*, Bp., Athenaeum, 1898 (Az Athenaeum Olvasótára)
- Petelei István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Franklin, 1905, I-II, 19082 (Magyar Írók Aranykönyvtára, 25) (egykötetes kiadás)

Kritikai összkiadás

- Petelei István Összes novellái: Szerzői kötetek, s. a. r. Török Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár, Források: Régi Kortársaink, 13)
- Petelei István Összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906, s. a. r. Török Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár, Források: Régi kortársaink, 16)

Egyéb Petelei-művek önálló kötetben való (posztumusz) kiadásai

- Petelei István, Egy asszonyért: Regény, Cluj-Kolozsvár, Haladás, 1924 (benne a Sebestyén Eszti)
- Petelei István Irodalmi levelezése, s. a. r. Bisztray Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980
- Petelei István, „Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!": Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő, vál., bev. Kozma Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7) (benne a Mezősegi út)
- Petelei István, Egy asszonyért, Bp., Históriaantik Könyvesház Bt., 20132 (az 1924-es kötet hasonmás kiadása)
- Petelei István, Egy asszonyért: Forráskiadás, s. a. r. Török Zsuzsa, Bp., Reciti, 2015 (ReTextum)
- 1.4. Novellaválogatások 1908-tól a jelenkorig
- Petelei István, Elbeszélések, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. Gyalui Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II
- Petelei István, A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. Szentimrei Jenő, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)
- Petelei István, A fülemüle, bev. Szentimrei Jenő, Bp., Új Idők, 1943
- Petelei István, Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. Bisztray Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955
- Petelei István, Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. Kéri József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- Petelei István, A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. Máthé József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- Petelei István, A tiszta ház, vál., gond. Ugrin Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)
- Petelei István, A jutalom: Novellák, vál., bev. Kozma Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986
- Petelei István, Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. Nagy Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001
- Petelei István, Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. Pozsvai Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Petelei István, Búcsújárás, vál., szerk. Hunyadi Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- Petelei István, A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 20092, 20103 (az 1943-as kötet újra kiadása)
- Petelei István, Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. Bisztray Gyula, Déva, Corvin Déva, 20102 (az 1955-ös kötet újra kiadása)
- Petelei István, Az élet: Történetek, képek, Bp., Fapadoskönyv, 20113 (az 1908-as kötet újra kiadása)
- Petelei István, A gyermek: Kötetben meg nem jelent elbeszélések, gyűjt., vál., szerk. Urbán László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013
- Petelei István, Válogatott novellák, vál., szerk. Fekete Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Egy-három írást tartalmazó antológiakötetek

- *Modern és klasszikus irodalom: Novellák* Bp., Légrády, 1915, Az Érdekes Ujság Dekameronja IV (*Paraszttségyn*)
- *Históriás könyvecske: Elbeszélések*, összeáll. György Lajos, Cluj-Kolozsvár, Minerva Nyomda, 1924 (*Játék*)
- *Halottak, akik élnek*, vál. Kárpáti Aurél, Bp., Pesti Napló Rt. – Est Lapkiadó Rt. Magyarország Napilap Rt., 1936 (*Mayer, a zsidó suszter*)
- *A magyar irodalom kincsháza*, szerk. Alszeghy Zsolt és Baránszky-Jób László, Bp., Athenaeum, 1941 (*A székely*)
- *Vihar előtt: Elbeszélések az 1900-as évekből*, összeáll. s. a. r. Geréb László, Bp., Szépirodalmi, 1956 (*Igazmondás*)
- *Fenn és lenn: Elbeszélések*, vál., szerk. Barabás Tibor, Bp., Táncsics, 1960 (Táncsics Könyvtár, 24) (*A könyörülő asszony*)
- *Magyar elbeszélők*, vál. Illés Endre, Bp., Szépirodalmi, 1961, I-IV (*A könyörülő asszony, Paraszttségyn*)
- *Magyar irodalom a századfordulón*, szerk., vál. Komlós Aladár, Czine Mihály, Bp., Tankönyvkiadó, 1962 (Iskolai Könyvtár) (*A jutalom, Ö. T. O.*)
- *Magyar novellák: Novellagyűjtemény*, vál. Illés Endre, Bp., Szépirodalmi, 1963, I-II (Aranykönyvtár) (*Paraszttségyn*)
- *Szépliteratúrai ajándék: Erdélyi magyar elbeszélők a XIX. századból*, összeáll., bev., jegyz. Köllő Károly, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1967 (*Klasszi*)
- *Fehér virág: Múlt század végi és XX. század eleji novellisták műveiből*, vál., bev., jegyz. Kozma Dezső, Bukarest, Ifjúsági Kiadó, 1967 (Tanulók Könyvtára) (*Paraszttségyn*)
- *A megindult falu*, vál., bev., jegyz. Egyed Ákos, Kriterion, 1975 (Téka) (*Mezőségi út*)
- *Magyar elbeszélők: 19. század*, vál., gond., jegyz. Szalai Anna, Bp., Szépirodalmi, 1976, I-II (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Paraszttségyn*)
- *Ki szép, ki jó: Elbeszélések lányokról, asszonyokról*, vál., szerk. Ugrin Aranka, Varga Kálmán, Bp., Kozmosz Könyvek, 1977 (*A könyörülő asszony*)
- *Emberi gyarlóságok*, vál., szerk. Tertinszky Edit, Bp., Kozmosz Könyvek, 1980 (*Kati*)
- *Két kiskutya barátkozik*, Bp., Móra, 1981 (Mókus Könyvek) (*Kisleány baja*)
- *Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések* (Bródy Sándorral és Gozdsu Elekkel), Szentendre, Interpopulart, 1994, 1995² (Populart Füzetek) (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Paraszttségyn*)
- *A századforduló és Ady*, összeáll. Gaszner Tibor, Bp., AKG Alapítvány, 1995 (*Őszi éjszaka*)
- *Humoros novellák a XIX. századból*, vál., ut. Cséve Anna, Bp., Unikornis, 1995 (A magyar próza klasszikusai) (*Egy „kacsa” története*)
- *Lóköttők: Válogatás a magyar irodalom lovas témájú írásaiból*, szerk. Urbán László, Bp., Mustang Kft., 1996 (*Csifó fráter és a lova*)
- *Szigetek a Holttengerben*, vál., bev. Nagy Pál, Marosvásárhely, Mentor, 1998 (*Mezőségi út*)
- *Novellák a századvégről és a századelőről*, s. a. r., ut. Cséve Anna, Bp., Unikornis, 1998 (A magyar próza klasszikusai) (*Őszi éjszaka*)
- *Mi az a szerelem?: Magyar írók novellái a szerelemről*, vál, összeáll. Kőrössi P. József, Bp., Palatinus, 1999 (*Két fehérszép, Elítélve*)
- *A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről*, vál., összeáll. Kőrössi P. József, Bp., Palatinus, 1999 (*Egy asszony története*)
- *Históriás könyvecske: Elbeszélések*, összeáll. György Lajos, Bp., Don Bosco, 1999² (*Játék*)
- *A századforduló magyar elbeszélői*, vál., bev., jegyz. Balázs Imre József, Kolozsvár, Polis, 2000 (Remekírók diákkönyvtára) (*Klasszi*)
- *A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról*, összeáll., szerk. Kőrössi P. József, Bp., Palatinus, 2000 (*Emlékek*)
- *A megindult falu*, vál., bev., jegyz. Egyed Ákos, Bukarest, Kriterion, 2001² (Téka) (*Mezőségi út*)

- *Patkócsattogás: Magyar írók novellái a lovakról*, vál. D. Szabó Mária, Bp., Palatinus, 2002 (*Csifó fráter és a lova*)
- *A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről*, vál., összeáll. Kőrössi P. József, Bp., Palatinus, 2002² (*Egy asszony története*)
- *Erdélyi csillagok: Magyar írók erdélyi novellái és publicisztikai írásai*, gyűjt., vál., összeáll. Kőrössi P. József, Bp., Noran, 2002 (*Őszi éjszaka*)
- *Most már jöhetsz, Jézuska: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái*, gyűjt., összeáll., szerk. Kőrössi P. József, Bp., Noran, 2002 (*A tolvaj*)
- *Erdély lelke: Erdélyi magyar írók novellái*, vál., szerk. Hunyadi Csaba, Szeged, Lazi, 2003 (*Parasztshégyen*)
- *Város a Szamosnál: Magyar írók kolozsvári novellái*, gyűjt., összeáll., szerk. Sas Péter, Bp., Noran, 2004 (*Az „én utcám”-ból: Az öreg legény*)
- *Erdélyi karácsony: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái, versei*, vál., szerk. Hunyadi Csaba, Szeged, Lazi, 2004, 2005², 2006³ (*A tolvaj*)
- *Székelyek: Magyar írók novellái a Székelyföldről, a székely emberről*, gyűjt., összeáll., szerk. Sas Péter, Bp., Noran, 2005 (*Őszi éjszaka*)
- *Balladák földje: Erdély: Erdélyi magyar írók történelmi elbeszélései*, vál., szerk. Hunyadi Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2005 (*A tegnap a ma ellen*)
- *A magyar irodalom legszebb novellái: A századforduló*, vál., ut. Dobos István, Bp., Palatinus, 2006 (*Árva Lotti, Őszi éjszaka*)
- *Öngyilkosok szigete: Nyolcvannégy magyar író elbeszélése a XX. század elejéről*, szerk. Simkó György, Bp., Eri, 2006 (*Levél haza*)
- *Székely apokalipszis: Erdélyi magyar írók elbeszélései a hitről*, vál., szerk. Hunyadi Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2007 (*Az utolsó mohikán*)
- *Virágveszedelem: Erdélyi írók elbeszélései a szerelemről*, vál., szerk. Hunyadi Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2007 (*Két fehérszép*)
- *Híres családi történetek*, Bp., Ventus Libro, 2007 (*A világirodalom remekei*) (*A nagyapó*)
- *Nemes rozsdá: Válogatott elbeszélések* (Bródy Sándorral és Gozdsu Elekkel), Bp., Népszabadság Könyvek, 2007³ (*A magyar irodalom remekei*) (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Parasztshégyen*)
- *Örmények: Magyar írók az örmény városokról, örmény emberekről*, gyűjt., összeáll., szerk. Sas Péter, Bp., Noran, 2008 (*Az öreg legény, A nagyapó*)
- *Udvarhelyszéki olvasókönyv*, szerk. Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád, Székelyudvarhely, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, 2008 (*Őszi éjszaka*)
- *Feleségek könyve: Magyar elbeszélés-gyűjtemény*, szerk. Zsikai Erika, Bp., Eri, 2008 (*A Demmel felesége*)
- *Mese a számaremberről: Magyar írók zsidó novellái*, összeáll., szerk. Kőrössi P. József, Bp., Noran, 2009² (*Mayer, a zsidó suszter*, csak a második, bővített kiadásban szerepel)
- *A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról*, összeáll., szerk. Kőrössi P. József, Bp., Noran Libro, 2010² (*Emlékek*)
- *Karácsony: Az ünnep varázsa*, vál., szerk. Hunyadi Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2010 (*Mennyből az angyal lejön hozzátok*)
- *Élet és halál könyve*, szerk. Gyurgyák János, Bp., Osiris, 2010, I-II (*A könnyörülő asszony*)
- *Nagyapám - nagyanyám: Magyar írók novellái*, összeáll., szerk. Kőrössi P. József, Bp., Noran Libro, 2013 (*A nagyapó*)
- *Nemes rozsdá: Novellák* (Bródy Sándorral és Gozdsu Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014⁴ (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Parasztshégyen*)
- *Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom*, vál., szerk., bev. Alexa Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20) (*A vén nemes, Mayer, a zsidó suszter*)

Elektronikus dokumentumok, e-könyvek

- *Nemes rozsda* (Bródy Sándorral és Gozsdu Elekkel), Szentendre, Mercator Stúdió, 2005 (az 1994-es kötet újra kiadása) (pdf, lit)
- *A fülemüle*, Bp., Fapadoskönyv, 2009, 20102, 20123 (az 1943-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *Az élet*, Bp., Fapadoskönyv, 2011 (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *Az élet*, Bp., Quattrocento, 20132 (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *A fülemüle*, Bp., Quattrocento, 20134 (az 1943-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *Nemes rozsda* (Bródy Sándorral és Gozsdu Elekkel), Bp., Book and Walk, 20132 (epub)
- *Nemes rozsda: Novellák* (Bródy Sándorral és Gozsdu Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 20143, 20154 (epub, mobi)
- *Az élet*, Bp., Fapadoskönyv, 20163 (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *Az élet*, Bp., Digi-Book Magyarország Kiadó Kft., 20164 (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)